

poeticam. Nam, si ulla fuisset, ea utique de reliqua-
rum conditione excipienda fuerat, quam styli diver-
sitas ab omni confusione vindicabat. Illud etiam ob-
servandum, quod primam illam foeturam se rescidisse
ait Septimius, nec in vulgus exisse eam queritur;
ut jam credibile non sit ejus superfuisse quicquam
praeter ea quae ipse in secundam plenioram trans-
fudit. Transfuisse autem poetica si credimus, hoc etiam
fateamur necesse est sic disjectum fuisse poetam, ut
jam membra ejus inveniri nequeant ulla; imo, si
quid poeticum in praecclaris istis disputationibus nota-
bitur, qualis ea forte Ponti, quae praefationem se-
quitur, descriptio, ejus vestigium in totis quinque
Carminum libris non apparet. Postremo, quod omnem
adimat dubitationem, si prima foetura versus in
Marcionem fudit Septimius, eam cum rescidit, versus
ipse suos pessumdedit; et frustra quaerimus. Secun-
dam vero non fuisse poeticam tertia declarat, quam

A de secunda emendatione et amplificatione compositam
Septimius profitetur. Sic igitur absolvimus: Versus
istos qualescumque Tertulliani nomine fuisse a
Fabricio, sola manuscripti codicis nescio cujus
auctoritate adducto, inscriptos. Quod quam leve ac
frivolum haberi debeat, praesertim cum neminem
codicis illius notorem satis idoneum Fabricius dederit,
sciunt hujusmodi rerum periti, quorum manibus
versata quaesitissimi auctoris exemplaria vetera nihil
poeticum renuntiavere. Sed nec veterum scriptorum
quisquam inter poetas christianos Tertullianum con-
numeravit. Caeterum, haec poemata, quamvis inaequali
versificatore male depexa, non adeo spernimus, ut in
iis esse boni aliquid negemus: imo plerisque locis
utiliter cum Septimianis Marcionibus committi et
componi affirmamus. Itaque et hic conspici patimur
tanquam appendices. At quia certum nescimus
auctorem, damus nomen Incerti. ED. VENET.

LIBER PRIMUS.

DE DEO UNICO.

Adjecit istud titulo, brevis instar argumenti, sicuti etiam primi libri adversus Marcionem, Pamelius, qui solus totum hocce carmen adnotavit, opuscula ista metrica Tertulliano nec abjudicanda existimavit.

EDD.

ARGUMENTUM LIBRI PRIMI, EX IPSO TERTULLIANO, AD C
LIBRI QUINTI AUSPICIUM.

Primus erit referens inimici ex ordine verba,
Quae refuga illicite molitus protulit amens;
Hinc etiam carnis spes et victoria Christi,
Et species breviter falsarum dicta viarum.

Caeteram libros hos quinque qui primus inter poetarum
veterum ecclesiasticorum opera christiana in lucem
editit Georgius Fabricius, eos esse existimat (in
quo et ego non dissentio) quorum facit mentionem
Tertullianus initio libri primi adversus Marcionem
in haec verba: *Si quid retro gestum est nobis
ADVERSUS MARCIONEM, jam hinc viderit. Novam
rem adgredimur ex vetere. Primum opusculum quasi
properatum, pleniore postea compositione rescideram. D
Hanc quoque nondum exemplariis suffectam, fraude
tunc fratris dehinc apostatae amisi; qui forte de-
scripserat quaedam mendosissime, et exhibuit frequen-
tia. Quod ipsum de hoc opere verissimum cum Fa-
bricio confiteor; qui conqueritur, quot pene verba,
tot fuisse menda, quot versus, tot maculas, addens,
quamquam plurimos errores sustulerit et vestigiis an-
tiquae scriptionis (vides fuisse illi MS. exemplar a
Joanne Heroldo secum communicatum), tamen in
reliquiis, inquit, lector videbit quantum adhuc su-*

persit quod emendatione indigeat. In quo nos etiam
aliquid conatos ex adnotationibus nostris deprehen-
det lector, et eramus plusculum aliquid facturi, si
ad manum fuisset codex aliquis MS. Addit idem:
« Tertulliani hoc opus imperfectum esse, rem
declarare. Nam impetum suum, inquit, secutus,
donec emendationis tempus daretur, multa contra
praeccepta metrica fecit; quorum aliqua excusatio-
nem temporis habent, aliqua possunt excusari
grammaticorum figuris; aliqua festinationi auctoris
tribuenda sunt, qui cogitaverit opus suum quasi
delineatum sub incudem, ut dicitur, revocare.
Qualia sunt quod casuram libenter facit, item quod
ablativum primae declinationis corripit, item quod
collisionibus non usitatis indulget. Imitandi itaque
gratia non proponuntur haec carmina, sed agno-
scendi propter pietatem, quae in isto viro singularis
et gravis fuit, et studium quod in res sacras ad
doctrinam universae posteritatis collocavit. » Haec
enim ille. Si quis licentiam poetarum veterum chri-
stianorum, atque adeo auctoris nostri desideret
nosse exactius, legat Vener. Bedae librum *de Arte
metrica*. PAM.

CAPUT PRIMUM.

Impietas profunda mali (a), mens invida vitæ,
Seductos homines spe postquam cepit inani,

COMMENTARIUS.

CAP. I. — (a) *Impietas profunda mali, mens invida
vitæ, etc.* Caput hoc inscripsimus: *De prima hominis
seductione, deinde et ad idololatram per diabolum;*

tum enim more Tertullianico *malum* appellat. Castiga-
vimus vero paulo post *posse videre*, pro *videri*.

Nudavit, suadendo nefas sibi credere falsum,
 Non impune quidem; facti nam protinus ille
 Ut reus, et tanti sceleris temerarius auctor
 Accipit maledicta merens. Sic postea demens
 Amplius aggressus, desperatissimus hostis,
 Infudit mentes hominum caligine mersas;
 Oblitos Dominum, docuit spem linquere certam,
 Idola vana sequi (a), turbam sibi fingere divum;
 Sortes, auguria, stellarum nomina falsa,
 Nascentum geneses constringere (b), posse videre
 Extorum inspicis, resque expectare futuras;
 Terribilis magicæ refugarum (c) audacia ductos (d),
 Confectam molem mirantes, spernere vitam,
 Impulit in præceps, scelerata insania mersos,
 Sanguine gaudentes, homicidia seva minari,
 Corpore in alterius tunc carnis vulnus amare;
 Ardentes etiam, calida dulcedine captos,
 Fœdera naturæ transcendere, corpora munda
 Complexu infando sexum maculare virilem;
 Fœminicos usus vulgi contaminate (e) mixtos
 Illicitos; castosque sinus, generique dicatos,
 In coitum obscœnum pro luxu suasit haberi.
 Talia, præterito grassatus tempore, gessit
 Per latebras animæ, sepi manante veneno (f).
 Non quia culparent homines, nam sponte secuti,
 Ille dolo suasit, homo libertate perégit.

CAPUT II.

Hæc dum continuo per sæcula perfidus halat (g),
 Consiliumque suum seductis cordibus infert;

(1) Patefit. Pam. Obert.

(a) *Idola vana sequi*, etc. *Idolum*, Beda teste libro *de Arte metrica*, medio correpta semper. Ecclesiastici, fortassis indulgentes consuetudini vulgi, usurparunt; atque adeo est contra fidem vetustæ lectionis, quod quidam in Prudentio, Sedulio et Aratore loca aliquot ita mutarint, ut producat.

(b) *Nascentum geneses constringere*, etc. Adversus Genethliacos, qui *nascentum geneses*, id est ortus, *constringere* nituntur ad certos eventus; plures locos habes supra.

(c) *Refugarum*, etc. Similiter infra cap. 6. Terribilis refuga attribuit fera munera mortis, accipiens *refugam* pro *transfuga*, sicuti etiam Prudentius Pristephanos. Et rursus lib. II, initio, *refugis spirantibus*, et cap. 4, *refugarum immane tropæum*, ac lib. V, *quæ refuga*, etc., *protulit amens*.

(d) *Audacia ductos*, etc. Haud aliter paulo post, *scelerata insania mersos*, et cap. seq., *tectis sapientia verbis*; item, *patientia pœna*, denique cap. 7, *magicæ dementia plenos*, ac cap. 9, *sua parte relicta*, etc.: *sapientia fecit et arte*, ac, *sua gloria vestit*, et frequentissime his libris quinque, corripiens ablativos in a, qui a veteribus produci solent, more christianorum poetarum, sicuti tradidit Beda, lib. *de Arte metrica*.

(e) *Contamine*, etc. Eadem voce utitur infra, lib. IX, cap. 4, *plebem contaminate plenam*, pro re contaminata, sive spurcitia et ignominia.

(f) *Sepis manante veneno*, etc. Seps, inquit Epiph., *Hæres.* 56, est reptile quadrupes, stellion simile, cujus morsus detrimentum pro nihilo reputatur, sputum autem in cibum aut potum ejaculatum, statim mortem summentibus inducit. Unde aptissima est comparatio cum serpente diabolo, qui per omni vetiti

A Sperans, heu! scelerisque viam, se stultus habere,
 Ignarus qualis maneat sententia facti.

Turba prophetarum tectis sapientia verbis
 Spiritu deque Dei (h) præsaga voce loquentum
 Publice non audens Dominum maledicere nude,
 Secreto ingenio sperans se posse lateri;
 Tandem lux animæ carnis captiva tenetur,
 Desperatorum certat spes fortior hoste,
 Ipse figurator, renovator corporis ipse;
 Gloria vera Patris, Dei Filius, unicus Auctor,
 Judex et Dominus venit, rex inclytus orbi,
 Oppressis veniam dare promptus, solvere victos,
 Cujus amicitia auxilio, patientia pœna,
 Et Deus et renovatus homo miscetur in unum (i).
 Virgo sancta parit, patuit (1) nova janua vite;

B Dicta prophetarum factis impleta probantur;
 Templâ sacerdotes linquunt; stellæ quoque ductu
 Mirantur Dominum, tantum secernere partum.
 In vinum vertuntur aquæ, memorabile visu;
 Lumina redduntur cæcis, jussuque trementes
 Demones expulsi clamant, Christumque fatentur.
 Omnia sanantur verbo jam tabida membra,
 Jam graditur claudus, surdus spem protinus audit,
 Dat dextram mancus, loquitur magnalia mutus;
 Fit mare tranquillum jussu, ventique quiescunt.
 Omnia cognoscunt Dominum; confunditur hostis,
 Jamque triumphatus ferus armis paret iniquis.

CAPUT III.

C Omnia cum revocata videt quæ ceperat ipse (a)

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

sumptionem, veneno infecit hominem. Atqui ibi, non quia culparent homines, etc., obscurum est illud, culparent, nisi subintelligatur *diabolum*.

CAP. II. — (g) *Hæc dum continuo per sæcula perfidus halat*, etc. Titulum huic capiti dedimus, *de Christo hominis lapsi redemptore. Halat* vero hic accipitur pro *halitu inficere et corrumpere*. Atqui est hic locus mutilus ad versum illum: *Turba prophetarum*, etc., cum sequenti, quasi voluerit dicere auctor: Quamquam speraret hostis humani generis se sceleris viam perpetuo retenturum apud homines, primum per prophetarum verba impeditum, et cum nihilominus quod publice non audebat, secreto pergeret attentare, venisse Christum redemptorem.

(h) *Spiritu deque Dei*, etc. Non hic modo, sed frequenter postea in libris carminum corripit, ut literam accipitem in sine versuum. Tale est illud lib. II, infra, c. 5, *pignusque suo de spiritu fudit*, ac, *de spiritu vita*, et lib. IV, cap. 2, *nullus locus ambitu claudit*. Quale quod et ab aliis poetis christianis usurpari annotat Beda. Ejusdem larinæ est quod e in sine corripitur in voce *publice*, et i paulo post in illa, *Dei Filius*. Atqui ad phrasim Tertullianicam jam antiquatam pertinet: *Dominum maledicere*, tum hic, tam infra, cap. 6. Item, *figurator* mox accipitur pro eo qui figuram indidit, sicuti etiam infra, cap. 4:

Quique figuravit carnem spirantine vivam.
 Et alicubi supra.

(i) *Et Deus et renovatus homo miscetur in unum*, etc. Veram de incarnatione Christi et duabus ejus naturis divina et humana sententiam, habes supra, lib. *adv. Praxean*, cap. 27.

CAP. III. — (a) *Omnia cum revocata videt, quæ*

Cladis in interitum, mersam jam surgere carnem (b), A
 In cœlos hominem devicta morte levare,
 Signari populos, effuso pignore sancto,
 Mirande virtutis opus, invisæque facta;
 Audit extremas flammarum in gurgite pœnas
 A Domino sibi perpetuas, tenebræque paratas,
 Irrevocata Dei sententia, nudus, inermis,
 Damnatus, victus, periturus morte perenni,
 Jam reus, et nullam veniam se certus habere;
 Protinus extremum nefas ausus (c), spargere passim
 Auribus horrendum verbum, neque voce loquendum
 Abjectos a plebe Dei, sine luce vagantes,
 Inventos sine mente viros, terrena sequentes,
 Aggressus pravi pravos docet esse magistros.

CAPUT IV.

Prædicat his duos esse patres, divisaque regna (d);
 Esse mali causam Dominum, qui condidit orbem, B
 Quique figuravit carnem spiramine vivam,
 Quique dedit legem, et vatium qui voce locutus;
 Hunc negat esse bonum, justum tamen esse fatetur,
 Crudelē, durum, belli cui sæva voluptas,
 Judicio horrendum, precibus mansuescere nullis.
 Esse alium suadens, nulli qui cognitus unquam,
 Qui non est usquam, falsum sine nomine numen,
 Constituens nihil, et nulla præcepta locutus;
 Hunc ait esse bonum, nullum qui judicat, æque
 Sed spargit cunctis vitam, non invidet ulli.
 Judicium negat esse reis, dulcique cruentum
 Circumfert miseris mixtum cum melle venenum.
 Surgere posse negat carnem, cui causa ruinæ
 Ipse fuit, quam contemptam spoliavit inique;
 Propterea maledictus habet sine fine dolorem;
 Hostis huic semper, vario quia vulnere vitam
 Nititur excutere, et de qua ruat ipse salutem.
 Inque hoc et Christum terris venisse repente,
 Sed nulla socium carnis compagine factum,
 Spiritus at forma, et fictum sub imagine corpus,
 Fallere vult homines, quod non est, esse videri.

(1) Cujusne. Obert.

ceperat ipse, etc. Inscriptionem huic capiti fecimus:
De hæreseon aspersione per diabolum.

(b) *Mersam jam surgere carnem*, etc. I-tud ad
 baptismi ceremonias pertinet, de quibus supra latius,
 lib. de Baptismo, sicuti et illud: *signari populos*, ad
 confirmationis sacramentum, de quo etiam ibidem,
 cap. 8, ac. lib. de Præscript. adv. hæ., cap. 40.

(c) *Extremum nefas ausus*, etc. Peculiare est Tertul-
 liano *nefas* ultima brevi, tum hic, tum in illo, cap. 5:

Mentiri nefas aut hominem se dicere falso.

Cui simile est initio cap. seq., *duos esse patres*, quale
 quid de litera *i* in fine dictionum correpta annotavit
 Beda ex Prudentio, Sedulio et Fortunato. Atqui mox
 castigavimus:

Aggressus pravi, pravos docet esse magistros,
pro decet.

CAP. IV. — (d) *Prædicat his duos esse patres,*
divisaque regna, etc. Caput hoc inscripsimus: *De*
hæresibus Marcionis, utpote istis, *prædicat his duos*
esse patres. id est, Deos; *esse mali causam Dominum*;
judicium negat esse reis; contra quæ infra est liber,
de Judicio Dei, *surgere posse negat carnem*, denique

CAPUT V.

Hoc docet ergo Deum, caligine ludere suasos (e),
 Mentiri, nefas, aut hominem se dicere falso.
 Portatur, graditur, vestitur, rite quiescit,
 Tractatur, patitur, suspenditur et sepelitur;
 Omnia sunt hominis quæ sancto in corpore versans,
 A Patre vero Deo missus, qui cuncta creavit,
 Perfecit proprie, sua, non aliena requirens.
 Cognitus ipso opere, populis sperantibus olim,
 Perque prophetarum vocem notissimus orbi;
 Et nunc errantem manifesto in limine mortis
 Ignotum Dominum quærunt, notumque relinquunt:
 Quorum falsa fides, falsus Deus, irrita merces (f),
 Falsa resurrectio, mortis devictio falsa,
 Martyria et vacua, et Christi quoque nomen inane;
 Quem magicæ nebulae similem venisse docentes,
 Mendacem facti dementes esse fatentur;
 Ne quidquam passum, populum sine crimine fictum.
 Sic verax Deus, hi Domino referuntur honores?
 Heu miseri! gratis ingrata morte perempti,
 Qui cæco duce præcipites in fossa ruistis (g);
 Et velut in somnis thesauri munere dives
 Exsultat, manibusque tenet, spe lusus inani,
 Decepti, vacuum speratis muneris umbram.

CAPUT VI.

(h) Ah! tabidi, rictus, funestave præda draconis,
 Speratis pro pace truces homicidia blanda;
 Audetis culpæ Deum, qui tanta creavit;
 In cujus terris, nimia pietate profusa,
 Immemores, large laudatis dona ruentes,
 C Ipsum factorem reprobatis, facta probantes,
 Artificem mundi, cujusve (1) opus estis et ipsi?
 Qui vobis magnos parvis donavit honores,
 Prosevit fruges, animalia cuncta subegit,
 Tempora qui certis fœcundat mensibus anni,
 Dulciores, potus varios, pingues et odores,
 Jucundos flores, nemorumque umbræcula grata,

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

Christum, fictum sub imagine corpus, de quibus omni-
 bus in genere latius supra dicto, lib. de Præscript.
 adv. hæ., c. 51, hæc. 47, et peculiariter de singulis
 librum V adv. Marc. Atqui paulo post castigavimus,
 D *falsum sine nomine numen*, pro *nomen*.

CAP. V. — (e) *Hoc docet ergo Deum, caligine ludere*
suasos, etc. Titulum huic capiti imponimus: *Confu-*
tatio hæreseos de ficta Christi corpore. Quod argumen-
 tum tractavit latius supra auctor, lib. de Carne Christi.
 Hic vero castigavimus *quæ sancto in corpore versans*,
 pro *versis*. *A patre vero Deo missus*, etc., pro eo quod
 erat, *Deo vero*, maxime cum et a Tertulliano et ab
 aliis christianis poetis corripi solet o in fine dictionis,
 etiam adjectivorum.

(f) *Irrita merces*, etc. Pertinet hoc ad *mercedem*
operum, de qua supra non semel; in sequentibus
 alludit ad cap. XV prioris Epist. ad Cor.

(g) Atqui illud, *in fossa ruistis*, recte interpretatur
 Fabricius, *in defossa*, in sentes latentes.

CAP. VI. — (h) *Ah! tabidi rictus*, etc. Inscriptionem
 huic capiti fecimus: *Adversus hæresin de Deo malo-*
rum auctore, contra quam habes supra, lib. II adv.
 Marc. Necessario autem castigavimus *tabidi*, pro
tacidi, maxime quod illud draconis epithetum sit.

Mirificos tribuit succos pubentibus herbis,
 Fontes et fluvios diffundit dulcibus undis,
 Sideribus cœlum, totumque illuminat orbem,
 Immensus solus Dominus, justusque bonusque,
 Cognitus ex opere, aspectu non cognitus ulli:
 Quem stultæ quamvis gentes errore copertæ, (a)
 Florentes opibus, alieno nomine laudent,
 Factoremque tamen gnari culpæ verentur.
 Nec quisquam tantum, nisi vos, nova porta gehennæ,
 Ingrati eligitis Dominum maledicere vestrum.
 Hæc vobis per Marcionem, Cerdone magistro, (b)
 Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis;
 Nec venit in mentem quod vos, a nomine Christi
 Seductos, ad Marcionis tulit infima nomen.
 Dicite, de multis quid vobis displicet unum?
 Quidve Deus fecit quod non sit laude vehendum?
 Aut illud, quod vos, nimium patientia larga
 Indignos, dulcem permittit cernere lucem?
 Qui legitis vera, et concisa ea falsa docetis,
 Quæ sunt postque futura, prius hæc facta probatis:
 Aut incredibile quid differt credere vestrum?

CAPUT VII.

Nec mirum si vos versutus cepit inermes, (c)
 Persuadens duos esse patres, damnatus ab uno,
 Esse Deos, qui principio seduxerat omnes.
 Postea multiplici manantem vulnere pestem
 Distribuit multis, et inemendabile crimen.
 Infandos omni magicæ dementia plenos, (d)
 Persuasit (1) sese virtutem dicere summam;
 Fingere cum meretrice, nefas peragrare, volare,

A Namque Valentino (e) Deus est insanus, et ævo
 Triginta tribuit cœlos, patremque Profundum;
 Bis docuit tingui (2), transducto corpore flamma. (f)
 Tantos esse deos Basilidem credere jussit. (g)
 Quantos et dies annus habet; tot denique mundos.
 Marcus per numeros argumentatus acute, (h)
 Tradidit in magicæ formam violare pudicam,
 Offerri calicem, precibusque in sanguine verti.
 Hebioni Christum suasit de semine natum, (i)
 Et circumeidi docuit, legique vacare,
 Fontibus amissis elementa resumere legis.
 Extremum facinus verbis extendere nolo,
 Aut omnes causas, aut nomina dicere cuncta.
 Est per pauca satis crudelia multa notare,
 Infandosque homines atque organa sæva draconis,
 B Per quos nunc tantum sceleris sine teste locuti,
 Semper factorum mundi culpæ laborant.

CAPUT VIII.

Sed revocate pedem (j) sævi latronis ab antro,
 Dum spatium datur, et patiens pietate perennis
 Facta per errorem miseris Deus omnia donat.
 Credite vero Patri vero, qui condidit orbem,
 Verum qui Dominum misit renovare ruinam
 Imparibus legi, peccati in gurgite mersis,
 Per vates olim promissam afferre salutem.
 Qui mandata dedit, hic et peccata remittit.
 Exigit hic aliquid merito, quia credidit ante,
 Aut donat large Dominus, quasi debita servis.
 Denique conclusos populos pœnamque merentes
 C Deleto (3) elogio (k) cunctos jubet ipse lavari.

LECTIONES VARIANTES.

(1) Pervasis *Pam. Obert.*
 (2) Tingi *Obert.*

(3) Delecto *Obert.*

COMMENTARIUS.

(a) *Copertæ* pro *coopertæ*, sicuti etiam infra lib. II, cap. 1. *Hastæ mucrone coperto*; ac lib. V, cap. 9, *Fluctuque fretoque copertis*; qua figura etiam in præteritis utitur lib. III, cap. 4,

Peccati votum violenta morte coperuit.

(b) *Cerdone magistro*, etc. *De Cerdonis magistri Marcionis hæresibus* vide dicti lib. *de Præscript. advers. hæres.*, cap. 51, hæres. 16.

CAP. VII. — (c) *Nec mirum si vos versutus cepit inermes*, etc. Castigavius: *Nec mirum*, pro *nimirum*. Est autem notatu dignum quod hæresin vocet *inemendabile crimen*, quippe cum experientia quotidiana id verissimum esse comperiamus in eis qui semel hæretici fuerint.

(d) *Infandos omni magicæ dementia plenos*, etc. Aludit ad Simonem Magum, de quo, quod *virtutem sese summam dixerit*, vide dicti lib. *de Præscript. advers. hæres.*, cap. 46, hæres. 1: simul etiam de *Helena* ejus meretrice, lib. *de Anima*, cap. 54. *De volatu* autem ejus vide Egesippum *de excidio Hieros.*, lib. II, cap. 2, et B. Maximum serm. de SS. Petro et Paulo.

(e) *Namque Valentino*, etc. De hoc vide dictum librum, cap. 49, hæres. 12, et integrum librum *adversus Valentinianos*.

(f) *Bis docuit tingui, transducto corpore flamma*, etc. Intelligit hæreticos quosdam qui bis baptizarent, semel in aqua, semel in igne, quorum tamen alibi nullam mentionem reperi; præterquam quod Philastrius, quamquam adhuc subobscura, lib. *de Hæres.*, Hermianis et Seleucianis attribuere videatur quod non in aqua, sed in igne baptizarent prætextu illic

Joannis Baptistæ, *Matth. III: Ille vobis baptizabit in spiritu et igne*. Substituimus autem more Tertulliano *tingui* pro *tingi*.

(g) *Tantos esse deos Basilidem credere jussit*, etc. De hac hæresi Basilidis late Epiphanius. *Hæres. 31*, ubi deos 365, *quantos et dies annus habet*, nominatim enumerat. De eadem etiam aliquid supra diximus dicto lib. *de Præscript. advers. hæres.*, cap. 46, hæres. 4. Peculiare vero est illud auctori, quod addit: *tot denique mundos*.

(h) *Marcus per numeros argumentatus acute*, etc. Prorsus sic castigandum *hic Marcus pro Marcion*; neutrum enim *de Marcione* scribitur, sed de hæresi *Marci* ex *Græcorum alphabetica* composita, in qua per *numeros argumentatus est* usque ad 888... De præstigiis vero *magicæ*, quibus utebatur in *oblatione calicis*, lib. *adv. Valent.*, cap. 4. Atqui facit pro confirmatione *sacrificii christiani* etiam istud, quod *offerri calicem* dicat auctor.

(i) *Hebioni Christum suasit de semine natum*, etc. De hac hæresi Hebionis vide supra lib. *de Carne Christi*, toto cap. 18, et de eo quod *legem proposuerit cum Evangelio*, dicto lib. *de Præscr. advers. hæres.*, cap. 48, hæres. 11.

CAP. VIII. — (j) *Sed revocate pedem*, etc. Necessario castigavius: *Revocate*, pro *revocare*, et *dum spatium datur*, pro *detur*. Usurpatur deinde vero conjunctio ultima brevi, dum legitur: *Credite vero Patri vero*, et ibi, *quia credidit ante*, accipitur *credere pro concredere*. Videtur vero corruptum illud, *denique conclusos*. Sed emendavius *pœnamque merentes pro merentem*, eo quod præcedat *populos*.

(k) *Deleto elogio cunctos jubet ipse lavari*, etc. Ac-

CAPUT IX.

Ergo totus homo credit, totusque lavatur.
 Abstinet aut patitur pro nomine vulnera vere,
 Verus surgit homo, vere mors victa silebit;
 Sed non pars hominis anima, sua parte relicta,
 Percipiet palmam, (a) socia quam carne laborans
 In stadio luctata, simul conjuncta meretur.
 Grande nefas, portare duos per vincula pondus,
 Quorum sit locuples unus atque alter egenus,
 Et miserum sperni, felici præmia reddi.
 Non facit hoc justus, mercedis redditor æquus,
 Et bonus, et dives, quem credimus omnia posse,
 Suavis in ingratos, miserandi plena voluntas.
 Quin potius, cui major inest mortalis egestas,
 Possit ut æquari, socio prælatus, id ultro
 Quicquid eget, tribuet locuples; sic credere jussum.
 Nec velle illicite Dominum culpam docendo
 Suscitet, aut quem animam, tanquam sit passa rui-
 [nam,
 Liberet a morte, et viventi facta maneret
 Copia de solo merito, quia fortiter egit.
 Et caro communem semper sortita laborem,
 Linquntur terre, mortis sit præda perennis.
 Ergo hominis anima placuit Deo fortibus actis?
 Nullo sola modo potuit sine carne placere.
 Vincula tulit, pœnas, caro membris vincula gessit,
 Contempsit mortem, sed carnem morte reliquit.
 Illa dolens genuit, hæc vita a vulnere cæsa est:

A Illa petit requiem, hæc ferro in pulvere fusa,
 Piscibus, alitibus, tabo cinerique relicta est.
 Frangitur infelix laniata, sparsa liquescit,
 Surgere non meruit? quid enim committere sola
 Exanimis potuit? quæ sic caussa invida vitæ
 Impedit aut prohibet Dei dona capessere carnem,
 Cumque sua socia conjunctam vivere semper?
 Cernere quid fuerit conversa in pulvere quondam?
 Post meritos renovata ferat Deo laudis honores,
 Non ignara sui, fragilis, mortalis et ægra
 Certatis, magni possit quid vivida virtus,
 Qui bonus atque potens vitam non invidet ulli.
 Hæc captiva fuit mortis, hæc vinceta peribit,
 Quam Dominus mira sapientia fecit et arte?
 Hanc virtute sua miranda suscitavit ipse,
 B Hanc revocat dux ipse, et hanc sua gloria vestit.
 Ergo Dei aptavit ars et sapientia corpus,
 Quod cupit, his fieri; deest hoc virtute reduci?
 Causa potest pietati nulla resistere sanctæ;
 Ne major sit caussa mali, quam summa potestas,
 Ut cognoscat homo jam nunc Dei munere salvus,
 Mortalis quondam, nunc inviolabile et ingens
 Vestitus lumen, vivus cum corpore totus,
 Immensum virtute Deum, pietate perennem,
 Per Christum regem, per quem via lucis aperta est;
 Et jam luce nova, jam dono plenus utroque,
 Fructibus et vivæ paradisi lætus amœnis
 C Laudet in æternum cœlesti dives in aula.

COMMENTARIUS.

cipi hic *elogium* ab auctore pro certa alicujus rei institutione annotavit Fabricius, nec male si retineatur vetus lectio: *Deleto elogio*, sed cum locis supra citatis Apolog. c. 2, et alibi, quantum memini semper, in malam partem pro accusationum titulo, hæc vox ab auctore accipiat, putavimus potius esse legendum: *Deleto elogio*, non aliter atque ibidem lib. ad *Scapulam* c. 4, dixit: *scisso elogio*, ut alludat ad illud Apostoli *Coloss. II*: *Delens quod adversus nos erat chirographum delicti*.

CAP. IX. — (a) *Percipiet palmam*, etc. Facit istud

ad confirmandam mercedem pro meritis operum, sicuti et illud, *præmia reddi, ac mercedis redditor æquus*, et, *de solo merito*, denique, *post meritos*, etc., *honores Atqui corrupti videntur illi versus*:

Nec velle illicite Dominum culpam docendo,
 Suscitet, aut quem animam tanquam sit passa ruinam, etc.

Item et ille:

Cernere quid fuerit conversa in pulvere quondam.

Ubi videtur locus mutilus.

LIBER SECUNDUS.

DE CONCORDIA VETERIS ET NOVÆ LEGIS.

ARGUMENTUM LIBRI II, ETIAM IPSIUS AUCTORIS.

Inde sequens conjuncta docet mysteria legis,
 Inque novo Deus quæ fœdere tradidit unus.

Porro his verbis, satis obscuris, indicat auctor scriptum esse hunc librum de consonantia veteris et novæ legis, quod adeo recens titulo adjecimus. Prout etiam castigavimus Deus, pro divisum quod non semel libris producat priorem syllabam dictionis Deus, tum quod non soleant veteres aliquos divos vocare, tum denique quod ad institum faciat Deus unus contra plures Marcionis Deos.

PAM.

CAPUT PRIMUM.

Postquam fracta fides refugis spirantibus hostis, (b)

D Et glomerata dolis, emersit pestis operata

Sponte sua, mendax contempto Numine sensus

COMMENTARIUS.

CAP. I. — (b) *Postquam fracta fides refugis spi-*

rantibus hostis, etc. Emendavimus *emersit pestis*

Confixit plagas, fallaci tramite pallens
 Sanctorum dictis sua miscuit impia verba,
 Inque bonum semen lolium miserabile sevit.
 Inde volens omnem causam constare ruinæ
 Scilicet ut sua facta Deo subsignet iniqua
 Ocuis, et possit suasos infligere pœnis;
 Veris falsa tegens, et lenibus aspera vertens;
 Et roscis sertis hastæ mucrone coperto,
 Improvise necans incautos morte suprema.
 Supremum nefas, in tantum dementia mersos
 Abruptos homines, Numen sine fine tremendum
 Dividere in partes; Christi sublimia facta
 Falsa laude sequi, culpæque gesta priora,
 Innumerata Dei miracula, visa nec unquam, (a)
 Aut nec audita, contentaque (1) corde nec ullo.
 Tam temere scelus illicitum componere verbis,
 Adversum sese duo Testamenta sonare,
 Contra prophetarum Domini committere verba,
 Dissimili longe sententiâ velle probare,
 Omnem Legis (2) et infamem deducere causam;
 Sanctorumque patrum vitam reprobare priorem,
 Quos in amicitiam adlexit Deus, ad sua dona.
 Accipitur sine principio pro parte minori,
 Quattuor ex uno cum sint, ex quattuor unum;
 His tamen una placet, reprobat tres denique partes,
 Auctoremque sui Faulum per multa capessunt.
 Necnon ex ipso foriebat in extima verba,
 Omnia quæ veteri de fœdere cumque locutus,
 Dura videntur eis, merito quia corde gravatis.
 Ponderis apostolicum, fulgentis gratia verbi,
 Lumina præducit menti, neque cernere possunt;
 Spiritu lata putant hebetes, animalia digna.

CAPUT II.

Sed vos, qui nondum penitus, duce Numine falso
 Mente ipsa reprobati, penetrastis ad intima mortis,

(1) Contemptaque Oberti.

operta, pro *pectis*; quod vitio typo-graphico videbatur irrepsisse; sicuti etiam paulo post:

Improvisè necans incautos morte suprema,

pro *Improvise negans*. Atqui pertinet ad phrasin Tertullianicam illud: *ut sua facta Deo consignet iniqua*, et *suasos*, pro *persuasos*, *infigere pœnis*, et paulo post: *Domini committere verba*.

(a) *Innumerata Dei miracula, visa nec unquam*, etc. *Isit versui conjunximus*:

Aut nec audita, contentaque corde nec ullo,
 et post posuimus illum:

Tam temere scelus illicitum componere verbis;

eo quod illic alludat ad illud Isai. LXIV et I Cor., II: Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; quo fit ut etiam castigaverimus: *contentaque*, pro *contemptaque*: sicuti etiam paulo post: *quia corde gravatis*, pro *gravati*. Porro etiam ibi mendum subesse videtur:

Spiritu lata putant habetes, animalia digna,

aut locus mutilus, cui absque MS. cod. mederi non licuit.

CAP. II. -- (b) *De fonte fluvium manare perennem*,

A Discite de fonte fluvium manare perennem, (b)
 Qui nutrit illum, bisenos gratia fructus,
 Exit et in terram, ventosque in quattuor orbis,
 Tot fluit in partes fontis color et sapor unus.
 Sic et apostolico decurrit Ecclesia verbo,
 Ex utero Christi, Patris omnis gloria plena,
 Sordes diluere et fata mortua vivificare.
 Quattuor in numero diffusum in gentibus unum,
 Electaque fide susceptum, docior opinus
 Tradit Evangelium Paulus sine crimine mundum,
 Absque hoc et Galatas vetuit discedere sanctos,
 Quos falsi fratres se circumcidere suasos,
 Atque elementa sequi, nova libertate relicta,
 Umbra futurorum veteri servire docebant.
 Has habuit Galatis causas conscribere Paulus,
 B Non ut Evangelii partem pro corpore toto
 Exciperent modicam, majori parte relicta.
 Atque adeo non verba libri, sed missus in orbem
 Ipse Christus, Evangelium est, si cernere vultis,
 A Patre qui venit, solus bona nuntia portans
 Testificata prius; cujus ingens gloria complet,
 Ostendens opere quantus sit conditor orbis.
 Cujus facta, simul dictis conjuncta, fideles
 Illi, Matthæus, Marcus, Lucasque, Joannes,
 Conscripsere, mera, non extera verba locuti,
 Spiritu sancta Dei, tanto presente magistro.

CAPUT III.

Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno; (c)
 Hunc Paulus phase, conscribens decreta Corintho,
 Occisum tradit vitamque, Deumque futurum
 C Promissum patribus, quos illectaverat ante.
 Cernite quid virtus, quis paschæ possit imago,
 Sic verum quid sit poteritis pascha videre.
 Ne fidus pater, et vates (d) cui pignus et hæres
 Clarus erat, quem forte Deus donaverat illi,

LECTIONES VARIANTES.

(2) Et non legit Oberti.

COMMENTARIUS.

etc. Solemne esse, Beda teste, poetis christianis, ut e in fine producant, duabus in dictione altera consonantibus sequentibus; sicuti, exempli gratia, tum hic auctori, et non semel postmodum, tum, Juvenco, l. IV: *Aspicite scribas*; et Prudentio Cather. *cæde stupenda*. Alludit autem ad bisenos apostolos, quorum sumus *exiit in omnem terram et in ventos quattuor orbis*, id est: in fines orbis terrarum, sicuti legitur Psal. XVIII. Atqui emendavimus: *Sordes diluere*, pro *sordide*, ubi nō: accipit *fata mortua*, pro *mortuis hominibus*, et mox: *Electaque fide*, pro *electoque*.

CAP. III. — (c) *Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno*, etc. Alludit ad illud I Cor. V: *Pascha nostrum immolatus est Christus*; et illud: *vitamque Deumque futurum*, refertur ad id quod sequitur: *Promissum*, ubi sequitur vox antiqua *illectaverat*, et mox poetico more producta in penultima vox, *poteritis*.

(d) *Ne fidus pater, et vates*, etc. Abrahamum intelligit, cui (Gen. XXII) pro Isaac ejus filio ad immolandum,

Connexus capite spinis ostenditur agnus,
 sicuti in eo quod sequitur:

Cujus de mort pi ti
 Esset ut in signo,

Hunc Deo mactaret, merito tentatus amore;
 Supplicium magnum, sanctus pro sanguine sanguis
 Connexus capite spinis ostenditur agnus
 Hostia sancta Deo. Cujus de morte piali
 Esset ut in signum et vastatæ pignora gentis,
 Sanguine signantur postes et limina multa,
 Immane auxilium, caro testis creditur esca.
 Jesus transgressus Jordan terraque potitus,
 Lege dedit pascham, gaudens atque immolat agnum.
 Et reliqui magni reges sanctique prophetæ,
 Non ignorantes certæ promissa salutis,
 Ingentemque, metu pleni, transcendere legem,
 Venturam summæ virtutis imagine molem,
 Inspecam e speculo celebrarunt ordine pascham.
 Denique, si celeri primordia mente recurras,
 Invenies funesta nimis, post impia verba:
 Credulus heu! facile nudatus tegmine vitæ,
 Pellibus ut tegetetur homo, suspenditur agnus,
 Aut peccata necat, aut sanguine funera delet,
 Aut cooperit nudos, fovet aut suo vellere vulnus (a),
 Non pecoris sanguis humano sanguine pluri,
 Ut pro peccatis oblatus dirimat iram,
 Aut multæ plebis, veluti si carior agnus.
 Auxilium immane, tantæ tutela salutis,
 Oblatus potuit pretium satis esse redemptis. (1)
 At Deus omnipotens, cæli terræque creator,
 Immensus, vivus, perfectus, luce perennis,
 His non placatur, pecudum neque sanguine gaudet.
 Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras
 Decremet, ut veniam vel peccati expiet unus:
 Nequaquam Domini sapiens maculata figura,
 Tam vili pretio caro fœda paravit honores;
 Sed spes et promissa fides mortalibus olim,
 Hæc operata tulit, magnæ rationis imago,
 Præmeditata Patris, nimia pietate parata
 Venturum Christum terris, hominemque futurum;
 Quem visum Joannes, baptismi primus apertor,
 Et vatum socius, necnon et apostolus ingens,
 Præcursor missus certus, testisque fidelis,
 Augustus vita, sublimi laude notatus,
 Olim pascha Dei, verum quærentibus agnum,
 Ostendit tandem venisse, piacula facti
 Qui delicta suo multorum sanguine solvat,
 Pro reprobis probus, et charus, pro vilibus unus,
 Corpore homo vitæque Deus, mactatus ut agnus,
 Acciperet nos et nobis se effunderet ipsum.

(1) *Salutis Pam. Venet.*

ad Exod. c. XII, ubi *sanguine agni* paschalis jubentur signari postes et limina multa, pro quo malim legere *multa*; sed nihil immutavi. Quibus adjicit et *Pascham* celebratam, Jos. V. Castigavimus autem paulo post, aut *sanguine funera delet*, pro *dolet*.

(a) *Fovet aut suo vellere vulnus*, etc. Hic per licentiam poeticam corripitur o litera in fine dictionis suo, sicut tetiam frequenter postea in hisce libris, de aliis christianis poetis idipsum vide apud Bedam. Emendavimus etiam ut *pro peccatis*, pro *aut*, ut id quod præcedit, *non pecoris*, sit interrogatio, et accipiatur more Tertulliano, *Non*, pro *Nonne*. Porro *agnum*

TERTULLIANI II.

A Sic placuit Domino mortem spoliare superbam;
 Sic poterit miserandus homo sperare salutem.
 Hunc pascham Paulus mactatum prædicat agnum;
 Nec species Domini pecceris sublimis inertis
 Consimilis patitur, quapropter dicitur agnus;
 Sed quia lanities renovata hæc corpora vestit,
 Dat tegimen multis, unquam nec deficit ipse.

CAPUT IV.

Sic Dominus virtute Patris, quos morte redemi. (b)
 Exutos sua luce tegit, quæ semper in illo est.
 Ergo Pastor ovem qui perdidit, ipse requirit.
 Is robur spinasque vitæ calcare paratus,
 Aut rabiem superare lupi, pecudumque potiri.
 Eripere fortis, contemptis dentibus ultro,
 B Objectat sese leo pelle obiectus ovili,
 Decipiens habitu, rapturus sanguine fauces:
 Adam vi captum sic quærit Christus ubique,
 Ipse viam gradiens, qua mors operata ruinam est
 Omnia perlustrans veterum monumenta virorum,
 Singula perspicuens, exemplis omnibus unus,
 Ex utero incipiens inimicam expellere mortem,
 Conceptæ simul in gremio cum semine carnis
 Ætates omnes tacita sapientia lustrans,
 Debita suscipiens, cunctos mundare paratus,
 Reddere factori multos, quos sparserat unus.
 Et quia terribilis puteo demersus iniquo
 Vir cecidit, suasit virgo subducta dracone;
 Consilio placuit, tegmen cœlestis reliquit;
 Arguit hos lignum nudos, mors atra coegit,
 C Ex eadem massa simili ratione relecta
 Jam renovata, redit flos carnis, et hospita pacis (2)
 Virgine desponsa caro, non ex semine nato
 Artifici conjuncta suo, sine debito mortis
 Angelus hæc mandata Patris, per sidera defert
 Lucida, ut angelica credantur nuntia fama,
 Virginis ut virgo; carnis caro debita solvat.
 Talibus ingressus sequitur vestigia mortis
 Parvulus immanis, senior puer et juvenis vir.
 Post, ubi justa viri completa est roboris ætas,
 Paulatim solitus socia deperdere vita;
 In fœdas etiam rugas et inertia membra
 Mutari specie vacuatis sanguine venis
 Constitit, haud habitum passus veterascere carnis,
 Quave manum extendit temere contingere lignum.
 D Qua die quove loco cecidit clarissimus Adam (c),

LECTIONES VARIANTES.

(2) *Paucis Pam.*

COMMENTARIUS.

Christum probat etiam ex Evangelio Joan. I.

CAP IV. — (b) *Sic Dominus virtute Patris*, etc. Tertullianicum est *pecudumque potiri*, et *eripere fortis*; sic enim legimus e in line producta, pro eo quod erat *eriperet*. Item, *virgo subducta dracone*; item non multo post *sine debito mortis*, sic enim castigavimus pro *debita*, sicut etiam *vestigia mortis*, pro *mortem*. Rursus vero ad stylum auctoris pertinet *manum extendit*, etc., *contingere lignum*.

(c) *Qua die, quove loco cecidit clarissimus Adam*, etc. Sic emendavimus, pro *carissimus*. Atqui quod hic dicit, et mox clarius repetit his verbis:

(Trente-quatre.)

Hac eadem redeunte die volventibus annis
 In stadio ligni, fortis congressus athleta ;
 Extenditque manus, pœnam et pro laude secutus
 Devicit mortem, quia mortem sponte reliquit,
 Exiit exuvias carnis et debita mortis ;
 Serpentis spoliū, devicto principe mundi,
 Adfixit ligno, refugarum immane trophæum.
 In cuius signum Moses suspenderat anguem,
 Et quotquot fuerant multis serpentibus icti,
 Adspicerent ipsum fictum fixumque draconem
 Post, ubi secretas inferni venit ad undas,
 Atque suum victor captivum luce relexit,
 Adstanti jussunq̄ Patris virtute peregit,
 Sponte suum corpus quod liquerat, ipse recepit.
 Causa hæc mortis erat, eadem via facta salutis ;
 Nuntius ille doli, sed pacis nuntius iste ;
 Sponsa virum necuit, genuit sed sponsa leonem.
 Virgo viro nocuit, sed vir de virgine vicit.
 Cujus in exemplum, sopito corpore somno,
 Sumitur ex latere mulier, quæ costa mariti ;
 Quam carnem de carne sua deque ossibus ossa,
 Evigilans dixit, præsertim mente locutus.
 Mira fides, merito Paulus certissimus auctor,
 Christum de cœlis Adam docet esse secundum.
 Veritas ipsa suis exemplis usa refulget ;
 Nec cupit ex alieno acres ostendere gressus :
 Pauperis hoc opus est, propriæ virtutis egeni :
 Hæc Paulus docuit magnus mysteria docta,
 Scilicet in Christo esse decus, tuum, Ecclesia, cer-
 [nens (a)]

Hujus de latere, ligno pendentis in alto
 Corporis exanimi sanguis manavit et humor.
 Fœmina sanguis erat, aquæ erant nova dona lavacri,
 Hæc populi vera est viventis Ecclesia mater,
 De Christi nova carne caro, deque ossibus ossum (1).
 Golgotha locus est, capitis calvaria quondam (b) ;
 Lingua paterna prior sic illum nomine dixit ;
 Illic medium terræ est, hic est victoria signum :
 Os magnum hic veteres (2) nostri docuere repertum
 Illic hominem primum suscepimus esse sepultum,

- (1) Ossa *Venet.*
 (2) Veteris *Obert.*

Golgotha locus est, capitis Calvaria quondam, etc.
 Os magnum hic veteres nostri docuere repertum,
 Hic hominem primum suscepimus esse sepultum, etc.
 Habes etiam apud B. Cyprianum tract. *de Resurr. Christi*, ubi vide similes veterum locos in annotationibus nostris, num. 5. Auctori peculiare est quod etiam eodem die passum scribit Christum quo Adam cecidit.
 (a) Scilicet in Christo, esse decus, tuum Ecclesia cernens, etc. Corruptus est hic versus, cui, quod deessent MS. codd., medere non potui ; ubi interim prima syllaba vocis *Ecclesia* corripitur, quod peculiare est auctori tum supra hujus l. VI, c. 2, *Decurrit Ecclesia verbo*, tum hic, tum paulo post :

Hæc populi vera est viventis Ecclesia mater,
 et lib. III ; infra, cap. 7.

Esse caput Christum, sunt ejus Ecclesia membra.
 Suspicio autem etiam ibi mendam subesse : *fœmina sanguis erat*,

A Illic patitur Christus, pio sanguine terra madescit,
 Pulvis Adæ ut possit veteris cum sanguine Christi
 Commixtus, stillantis aquæ virtute levari (5).
 Hæc ovis est una quam se per sabbata vivam (c)
 Inferni e puteo statuit subducere pastor.
 Propterea cunctæ carnis præmortua membra
 Curabat sabbathis, aut cæci a germine nati
 Lumina, quæ nondum dederat, cernendo peregit ;
 Aut hominem totum exanimem, per sabbata vivum
 Deque sepultura, præsentī plebe, vocavit ;
 Ipse novi factor, veteris bonus ipse refector,
 Aut quæ defuerunt supplens, aut perdita reddens.
 Hæc ineunte die sancto sperantibus in se
 Facturus plene pro pacto, posse docebat.

CAPUT V.

B Quid? caro si moritur, nec spes datur ulla salu-
 [tis (d)],

Quas habuit causas hominem se fingere Christus,
 Et medicare homines, aut curam carnis habere?
 Corruptela potens liquefactum solvere corpus :
 Non poterit virtus Domini revocare solutum?
 Credunt interitu qui non sua corpora solvi,
 Non credunt Domino, sua qui vult mersa levare,
 Aut nolle præstare bonum, neque posse potentem
 Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
 Infirmas ausi causas præponere morti.
 In grano latet arbor, et hoc nisi terra sepultum
 Putrescat, non dat decoratos arbore fructus.
 Jam liquidæ stringentur aquæ ; stridente rigore
 Saxa fient, et semper erunt, nisi magna potestas

C Solverit inducto molli spirante tepore.

Viticulæ in gracili latet ingens corpore botrus ;
 Si quæras, non est : cum vult Deus, esse videtur.
 Arboribus folia, spinis rosa, germina campis
 Mortua deficient, et rursus viva resurgunt.
 Hæc homini Deus ante oculos revocata reformat,
 Propter quem locuples primus large omnia fecit.
 Omnia nuda cadunt, suo corpore singula vestit :
 Cur hominem solum, cui tantos fudit honores,
 Non tantum revocet sibi, quem super omnia fecit?

LECTIONES VARIANTES.

D (5) Levare *Obert.*

COMMENTARIUS.

(b) *Golgotha locus est, etc.* Producitur hic media hujus vocis syllaba, quæ Hymno de Pascha Domini, apud Cyp. corripitur :

Est locus, est omni modis quem corninus ab-
 Golgotha Judæi patrio cognomine dicunt.

sienti etiam a Juvenco, lib. IV. *Ubi ruris Golgotha no-
 men.* Castigavimus autem mox : *stillantis aquæ virtute
 levari*, pro *levare*.

(c) *Aut hominem totum exanimem per Sabbata vi-
 vum, etc.* Peculiare est hoc auctori, quod insinuet
 resuscitationem Lazari (Joan. 11) factam in sabbato ;
 nam de illo illum loqui manifestum fit ex eo quod se-
 quitur : *Hæc ineunte die sancto, etc.*

CAP. V. — (d) *Quid caro si moritur, nec spes da-
 tur ulla salutis, etc.* Emendavimus : *Quid?* pro *quod*,
 et *salutis*, pro *saluti*. Est autem Tertullianicum, *me-
 dicare, etc.* : *Non poterit, etc.*, pro ; *Nonne*.

Ergo caro et sanguis Dei regno digna negatur (a),
 Tamquam sit Paulus proprie de carne locutus.
 Ille quidem magna docuit, sed inania corda.
 Carnali sermone putent; nam pristina facta
 Sanguinis et carnis voluit sub nomine dicta,
 Cœlestis magni memoratus verba magistri,
 Qui per aquam de se genitis sui nomen honori
 Donavit, pignusque suo de spiritu fudit;
 Ut cujus fuerant homines virtute redempti,
 Hujus et acciperent renovati nomen honoris.
 Ergo, quia populis, nondum suo fonte renatis,
 Sordibus antiquis tectis, et debito mortis
 Ex veteri causa regnum cœlestis negavit,
 Dicens humanum rursus debere renasci;
 Quod natum est de carne, caro est, de spiritu, vita.

A Radicis veteris nova germina gloria mutans
 Ablutum corpus jam non de carne vocari;
 Hoc sequitur Paulus, sic est de carne locutus,
 Denique dixit oportere superindui vestem (b),
 Hunc habitum fragilem, mortalem contegi formam.
 Non aliud corpus dari, sed prius illud inermem
 Undique regno Dei lato circumdari totum,
 Momento aspectus oculi mutabitur, inquit,
 Ut rufæ ceræ facies disparet herba,
 Et mutat proprium candenti sole colorem:
 Sic eadem caro fulgenti de gloria sumens,
 Gaudebit semper gaudens et morte carebit,
 Devictum clamans crudelem corporis hostem,
 Glutitam mortem, fortis victoria Christus,
 B Ingentes Deo summa ferens ad sidera laudes.

COMMENTARIUS.

(a) Ergo caro et sanguis Dei regno digna negatur, etc. Pulchre interpretatur illud Apost. I Cor. IV: Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt; de quo latius supra L. de Resurr. carn. c. 46, 49, 51. Castigavimus autem mox Carnali sermone putent, ut derivetur a putere, pro putant, ac paulo post rursus et debito mortis, pro debita. Item humanum (nempe genus)

rursus debere renasci, pro humano.

(b) Denique dixit: Oportere superindui carnem, etc. De hoc Apost. II Cor., V, loco etiam supradicto lib. latius, cap. 41, 42 et 43; sicuti etiam de illo: in Atomo, in momentaneo motu oculi, ibidem. Atqui rufam ceram more suo rubeam intelligit, et glutitam usurpat pro deglutitam.

LIBER TERTIUS.

DE CONCORDIA PATRUM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI.

ARGUMENTUM, ETIAM IPSIUS AUCTORIS.

Tertius, ingenua gentem de matre creatam,
 Vatibus et patribus sacros esse ministros.

Ubi subintelligi debet TRADIT, aut quid simile: tractat enim libro tertio (quod adeo etiam titulo adjecimus) de concordia patrum veteris et novi Testamenti, occasione illius Apostoli (Gal. IV, ex Isa. c. LIV): SCRIPTUM EST ENIM: LÆTARE, STERILIS QUÆ NON PARIS; ERUMPE ET CLAMA, QUÆ NON PARTURIS, etc. Et illius: ILLA QUÆ SURSUM EST JERUSALEM LIBERA EST, QUÆ EST MATER NOSTRA. Hoc enim (est) quod in dicto argumento dicitur: INGENUA GENTEM DE MATRE CREATAM. Plura autem habet auctor initio libri V, sed ita obscura, ut præstet suo loco dumtaxat tractare.

CAPUT PRIMUM.

Jam genuit, quondam sterilis cognomine, ma-
 [ter (c),
 Jamque novus gaudet populus de libera natus,
 Expulsa famula merito cum prole superba;
 Viventis quoque fontis aquas ingrata reliquit,
 Et tepidis errans ardenti sidere potat.
 Jam possunt gentes Abraham clamare parentem,
 Quæ vocem Domini simili ratione secutæ,
 Omnia liquerunt peregre se sistere vitæ.

C Lætare, o sterilis, promissam concipe plebem;
 Erumpe et clama, qua nulla prole beata.
 De qua dicebat per vates Spiritus olim:
 Hæc genuit gentem multis ex gentibus unam,
 Cujus principio semper pia membra laborant:

CAPUT II.

Hujus Abel justus, pastor pœndumque magister,
 Fraternæ occidit quem olim violentia dextræ;
 Hujus Enoch, insigne decus, de corpore mem-
 [brum (d)

COMMENTARIUS.

CAP. I. — (c) Jam genuit, quondam sterilis cognomine mater, etc., veterumque Patrum et nostra Ecclesia. (Gal. IV) in carnem redegit, ita cum subdit: Viventis quoque fontes aquas, etc., alludit ad illud Gen. XXI, ubi Agar legitur utre aquæ in scapulis imposito errasse in solitudine. Videtur interim alia aliqua vox substituenda pro tepidis, sed non licuit

D ob inopiam cod. MS. corrigere.

CAP. II. — (d) Hujus Enoch, etc. Peculiare hoc est Auctori, quod scribat: Enoch a Deo digressos populos consilio revocasse, qui etiam per præoccupationem gigantes nuncupat impios civitatis diaboli ministros, de quibus Gen. VI sub Noe primum fit mentio in Scripturis.

A (1) Deo digressos populos facinusque sequentes,
Deum furit in terris refugarum turba latronum;
Sacilegum genus ut fugeret crudele gigantum,
Consilio revocabat, in omnibus ipse fidelis.
Ingenti gemitu placuit, meritoque labore
Translatum magno pignus servatur honore.
Perfectus laude et sine culpa Noe repertus (a)
Testificante Deo justus in adultera plebe,
Bis quinquagenis aream qui texuit annis,
Venturum exedim factis et voce ferebat;
Promeruit tantis ereptus mortis ab undis,
Et cum prole sua servatus. Gente sequente
Est Abraham, ejus quatos vos esse negatis,
Qui primus, genere et patria et genitore relicto,
Voce Dei suasus, secessit in extera regna,
Tanto Dei meruit sublimis dignus honore (2),
Gentibus ut pater et populis credentibus esset.
Cum patribus Jacob, quorum pater ipse, per omne
Vitæ suæ spatium latissima tempora Christi
Præcæcinat verbis, actu, virtute, labore.
Hunc sequitur Joseph, fædæ sine sorde juventæ,
Carceris et duræ conficta calunnia poenæ:
Gloria post gemitus, regniq; secunda corona,
Inque fame panis tribuendi larga potestas.
Tam propria Christi, tam lucida lucis imago
Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina menti,
Ut speculo vultus firmam spem cernere possint.
Judas ipse pater, regalis sortis origo,
Unde duces geniti, ejus de semine reges
Nunquam defuerunt, donec ventura potestas
Gentibus expectata diu promissa veniret.

CAPUT III.

Dux populi Moses, qui limina regia liquit,
Spernens divitiâs florentes tempore parvo,
Maluit afflictus populi portare labores
Subnixâ cervice, minis non territus ullis,
Quam sibi delicias multasque remittere poenas,
Pro magnaque fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute Dei magnalia gessit:
Percussit gentem plagis, terramque reliquit,
confundit regem durum, populumque reducit;
Calcavit fluctus, hostes demersit in undis;
Fecit aquam dulcem per lignum, semper amaram,
Cum Christi populo manifeste multa locutus,
Cujus de facie lux et nitor ore refulsit;
Acceptam legem per paucos fudit in orbem,

(1) A *abest. ap. Obert.*(2) Tantos honores *Obert.*

(a) *Perfectus laude et sine culpa Noe, etc.* Quod de Noe tradit, magis cum Scriptura convenit, ubi cum legatur: *Erunt dies illorum centum viginti annorum*, tacite interpretatur (omissis duntaxat 20 annis, forte quod in carmen non tam commode posset referri) de spatio poenitentiae impiis relicto, dum dicit:

Bis quinquagenis aream qui texuit annis.

CAP. IV.—(b) *Numerus Tau littera Græca, etc.* Hoc sibi vult, *Tau litteram græcam*, exprimere numerum *tercentenam*, quod, præterquam quod notius sit quam ut probatione indigeat, etiam supra ostensum est ex Tertulliano, Irenæo, et aliis lib. *de Præscript. adv. hæc.*,

A Exempla implicita propriorum certa laborum,
Percussit petram, jussus quoque flumina fudit;
Extenditque manus, ut signo vinceret hostem.
Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.
Hic probus et magnus cum laudis pace quievit.
At Jesus Nave filius, Ausus ante vocatus,
Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine junxit
Hinc fluvium scidit, et populum transire coegit;
Distribuit terram gratis, promissa paterna;
Solem cum luna statuit, dum vinceret hostem;
Expulit externas gentes prolemque gigantum;
Excidit lucos, aras et templa subegit;
Omnia legitima solemnitate mente peregit;
Nominis exemplum Christi, virtutis imago.

CAPUT IV.

B Quid de Judicibus populi per singula dicam?
Quorum virtutes si conscribantur in unum,
Verborum spatio numerosa volumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere vitam,
Corporis explendi verborum postulat ordo.
Ex quibus ut Gedeon dux agminis, acer in hostem,
Non virtute sua tutelam acquirere genti,
Firmatusque fide signum petit excita menti,
Quo vel non posset vel posset vincere bellum,
Vellus ut in noctem positum de rore maderet,
Et tellus omnis circum siccata jaereret,
Hoc inimicorum palmam coalescere mundo;
Atque iterum solo remanenti vellere siccò (5),
Hoc eadem tellus roraret nocte liquore;
C Hoc etenim signo prædonum stravit acervos,
Congressus populo Christi, sine milite multo,
Tercenno equite (numerus Tau littera Græca) (1)
Armatis facibusque et cornibus ore caudentum.
Vellus erat populus ovium de semine sancto;
Nam tellus variae gentes fusæque per orbem;
Verbum quod nutrit, sed nox est mortis imago,
Tau signum crucis, et cornu præconia vitæ,
Lucentesque faces in ulychno, spiritus ardens
Scilicet hoc testamen erat virtutis imago,
Non prius angelica mortis fera prælia vinci,
Quam populo indocili merito sua culpa relicto,
Florentesque fide gentes in laude receptæ.
Debbora quin mulier super omnem maxima formam,
Pro patria quæ belligero subnixâ labori,
D Stipite sub palmæ populum vicisse canebat (c).

LECTIONES VARIANTES.

(5) Fuco *Paris.*

COMMENTARIUS.

cap. 50, hæc. 15, *de hæresi Marci ex Græcorum Alphabeto*. Hic vero propterea huc illud affert, ut probet *Gedeonem* in figura *Tau signi crucis tercenteno equite* (ubi accipit equitem carminis gratia, pro omni milite. Nam Jos. VII solum legitur de 50 viris) *stravit prædonum acervos*. De quo signo *Tau* plura supra lib. III advers. Marc., cap. 25 et lib. adv. Jud., cap. 11. Aliqui paulo post *testamen* usurpat Auctor, pro *testamento*.
(c) *Stipite sub palmæ populum vicisse canebat, etc.* Alludit ad Canticum *Debbora*, quo celebrata *Sisara* in temporibus clavo, sive, uti habent LXX, *pala* tabernaculi, quos ex palma olim condici *solvere* videtur Auctor, qui etiam istud tradit signum fuisse *Christi*

Quapropter victi simul hostes terga dedere :
 Sisara dux fugit, cui non vir, nec manus ulla
 Restitit. Hic Baal Christi victoria signo
 Exemplo refuga, devicit foemina ligno.
 Jephtha fide firma, qui duro vulnere votum
 Ausus mercedem belli Deo dicere grandem,
 Hic quia quæ non vult Dominus promiserat amens.
 Occurrit primo charum sibi pectore pignus :
 Nulli sperata cecidit quod sorte repente,
 Promissum ut staret, solvit pia jura parentis,
 Peccati votum violenta mente coperuit (a)
 Immanis timor orbata solatia vitæ
 Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem,
 Necnon Sansonis super omnia corpora vires,
 Spiritus hoc donum capiti concessa potestas,
 Pro populo solus, nullo mucrone, nec armis,
 Os retinens asini, prostravit corpora mille :
 Vincula nulla virum vinctum potuere tenere ;
 Gloria sed postquam captivi mota recessit,
 Occidit, atque hostes victus sua morte redemit.

CAPUT V.

Mirificus Samuel (b), cui reges ungere primum
 Præceptum, dare chrisma viros ostendere christos
 Talibus in vitæ spatio laudabilis egit,
 Ut quaque (1) post requiem prophetica jura teneret.
 Psalmographus David, magnus rex atque propheta (c),
 Passurum Christum submissa voce canebat,
 Sponte quod ingratus populus sine lege peregit,
 Cui Deus ex utero fructum promiserat olim,
 Prolem sublimi solio suo ponere sanctam :
 Fixa fides Domini quæ sponderat, omnia fecit.
 Æmulus Ezechias, populi corrector inertis,
 Oblitis (2) legem qui restauravit iniquis,
 Hæc olim mandata Dei prior omnia jussit,
 Qui precibus bellum, non ferri cuspidem solvit.
 Hic moriens, lacrymis annos ac tempora vitæ
 Accepit, merito talem tulit actus honorem.
 Ingenti zelo Josias, rector et ipse,
 Tantum nemo supra nec postea taliter egit :
 Idola destituit, destruxit templa nefanda,
 Atque sacerdotes super aras igne cremavit,
 Ossa prophetarum falsorum cuncta refodit,

(1) Quoque Obert.
 (2) Ablatis venet.

A Incenditque aras adolenda cadavera lignis.
 Insignis fidei in laudem (memorable) tactus
 Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
 Gustavit, quoniam rursus venturus in orbem est :
 Ergo infracta fides, populum regemque furentem,
 Militiam Domini qui deseruere beatam,
 Verberibus flammis castigans hostes amaris,
 Sidera conclusit, tenuitque in nubibus imbrem.
 Esse Deum ostendit cunctis, apparuit error :
 Nam madidæ partes hostiæ fluvio, super aras
 De cœlo precibus, veniens vi, flamma comedit ;
 Et quotiens voluit, totiens ruit ignis ab alto :
 Divisit fluvium transgressus et avia fecit,
 Sublatus curru paradisi vectus in aulam est.
 Hujus discipulus sortis successor Heliseus,
 B Qui duplicem Helix petiit sibi sumere sortem
 Ad castigandam violento verberare plebem ;
 Tantum pro Domino et talem spiravit amorem :
 Jordane percusso, pedibus via facta regressus,
 Demersam fluvio relevavit virga securim ;
 Mortificumque cibum in vitalem transtulit escam
 Detinuit pluvias iterato tempore duplo ;
 Mundavitque lepras ; hostes caligine cepit :
 Cujus post obitum jam condita membra sepulchro,
 Abiectus quidam, mactatus cæde latronum,
 Mortuus ut tetigit, revocata luce revixit.

CAPUT VI.

Esaias, locuples vates, cui fontes aperti,
 Tam manifesta fides, verbum Dei ore profudit,
 Largaque per Christum Patris est promissa voluntas,
 C Prætestata viam vitæ atque probata per ipsum est :
 Quem populus sectum liguo sine labe repertum,
 Immeritum demens crudeli morte peremit.
 Sanctus Hieremias quem gentibus esse prophetam
 Æterni virtus jussit, dixitque futurum ;
 Qui quoniam plebis facta inlaudanda revolvit,
 Et fore captivam, nisi poenitisset iniquos,
 In famulos fieri præsauga voce locutus,
 Vincula dura tulit, squalenti (3) carcere clausus,
 Inque luto putei fames hausit tabida membra :
 Sed postquam quæ noluerant (4) audire probavit,
 D Atque hostes vinctum populum duxere triumphis,

(3) Carrere alii.
 (4) Voluerant alii.

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

victoriæ in ligno, verbis licet obscurioribus, et quantum apparet mendosis.

(a) *Peccati votum violenta mente coperuit*, etc. Eodem pertinet quod sequitur :

Pro scelere obtinuit formam, pro crimine laudem

de *Jephthe*, qui ex voto quod *amens Deo promiserat*, filiam suam immolavit in holocaustum. Quomodo autem crimen illi imputetur, cum tamen ab Apostolo (*Hebr.*, II) in justorum recenseatur catalogo, tractat late auctor *Quæst. et Respons.* inter opera B. Justinii Martyris, dicens permisisse Deum illud criminis, ut posterius documentum acciperent, ne unquam vota sua Deo indefinite nuncuparent, et in justorum nomenclaturam nomen ejus esse insertum, quod pieta-

tis suæ erga Deum observationem filix suæ mactatione declaraverit. Quale quid etiam habet B. Augustus, *Quæst. in lib. Jud.*, cap. XLIX, et ex parte lib. I *de Civitate Dei*, cap. 21. Pertinet vero etiam ad licentiam poeticam illud : *coperuit*, in fine carminis heroici. At qui paulo post de *Samsone* castigavimus : *hostes victus sua morte redemit*, pro : *hostis victos* ; ipse enim jam victus, in vinculis utpote constitutus, hostes suos concussionem columnarum una secum peremit.

CAP. V. — (b) *Mirificus Samuel*, etc. Intelligit unctionem regum Saulis et Davidis, I Reg., X et XVI ; deinde alludit ad I Reg., XII, de innocentia Samuelis, et XXV, de morte ejusdem.

(c) *Psalmographus David, magnus Rex, atque Propheta*, etc. Paucis comprehendit omnes Davidis qua-

Horrida vix tandem caruit sua dextra catenis;
 Nulla morte virum constat, neque cæde preceptum.
 Ezechiel lidus (1), dives cui gratia verbi
 Concessa est; peccatorum secreta videre,
 Afflictus lugere suos, vix iamque precari,
 Censere vindictam sanctorum cæde futuram,
 Sanctorumque locum regni, carnisque solentem
 Spiritu implicitus, gressus aditusque videre.
 Osee, Amos, et Micheas, Joel (2), Abdia, Jonas (a),
 Atque Naum Habacuc, Sophonias, Agæusque,
 Zacharias vim possus, et angelus ipse Malaehim;
 Ili vates Domini, quorum chorus usque canentum,
 Ac pariter laudis propriam meruere coronam.
 Quam magnus Daniel! qualis vir! quanta potestas!
 Qui falsos testes ipsorum prodidit ore (b),
 Servavitque animam damnatam crimine ficto,
 Somnia secreta et regis prior ore resolvit;
 Prævitit Christum reguorum solvere membra;
 Pro Domino reus est, factus quoque præda leonum;
 Servatisque palam cunctis, in pace quievit.
 Hujus tres socii vix digna laude canendi (c),
 Ex numero tanto decretum regis iniquum
 Contempsero pî, quorum data corpora flammis,
 Tradere se pœnis potius pro nomine magno,
 Quam genibus nixi simulacro pondere palmas:
 Jam præclara fides, jam spes super omnia fulgens
 Extinxit rabidos ignes, et vici iniquos.
 Esdras vates, legis doctor et ipse sacerdos,
 Qui populum captum post tempora plena reduxit,
 Ignibus et multa consumpta volumina ratum (d)
 Spiritus completus, memori omnia reddidit ore.

CAPUT VII.

Grandis Joannes super omnes semine natos;
 Cujus difficile poterimus dicere laudes:
 Abductor carnis, Domini præcursor apertus,
 Abductor Christi, prior ipse reatus ab illo,
 Foderis ille novi prius veterisque supremus,
 Proque via vera prior hostia castus obivit.
 Ecce Deus Christus; pariter hisseua juvenus,
 Omnibus una fides, amor unus et una potestas,

(1) Sidus alii.

litates, de quo sequentem versum castigavimus:

Passurum Christum submissa voce canebat,

pro *cujus se voce canebat*: sicuti et de Ezechia illud,

Abductor legem qui restauravit, iniquis,

pro *abductor*; per iniqua enim intelligit que excelsa vocantur in Scripturis. Paulo post obscurum est illud de Josia:

Inconspicue iras abolenda colivera liguis,

nisi subintelligatur: *ad abolenda*.

CAP. VI. — (a) *Osea, Amos et Micheas, Joel, Abdia, Jonas, etc.* Similiter et hic necessario substituiamus: *Joel, pro Amos*, utpote cum inter 12 Prophetas maiores, quos enumerat, ille unus sit.

(b) *Qui falsos testes ipsorum prodidit ore, etc.* Etiam hinc confirmatur historia Sossanæ, Daniels XIII, quam cum Græcis inter prima Daniels facta recenset Auctor, de cuius auctoritate latius supra tom. II, lib.

A Flos hominum, mundo lucentes lumine Christi,
 Et comites et apostolici, qui vera locuti,
 Auribus am vivere, oculis videre salutem,
 Tractavere non corpus de morte receptum,
 Convixere cibo assidue, testantur ut ipsi.
 Hinc Paulus, prælectus apostolus in vice missus (e),
 In caelos raptus vidit quoque; missus ab illo,
 Barnaba cum comite, sociisque prioribus, mo
 Fodere conjunctis, per gentes tradit ubique
 Esse caput Christum, suum cujus Ecclesia moneri,
 Corporis ipse salus, membrorum vita perennis;
 Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,
 Ipse resurrexit primus, spes una salutis;
 Discipulisque suis formam dedit: hi simul omnes
 Indignas varie pœnas pro nomine passi.

B CAPUT VIII.

Talia membra gerit specioso corpore mole
 Libera, quod nunquam Domini præcepta reliquit,
 Inque domo senuit, Domino lectissima semper,
 Invidiam, pœnas ejus pro nomine passa:
 Nam sterilis quoniam, mundum secura futuri,
 Ediderit populum cælesti, semine natum.
 Atque suæ famule, portavit spreta dolorem,
 Hanc sterilem quondam, nunc tempus cernere matris
 Heredem natum suæ libertatis habere,
 Non similem famule, quanquam de semine celi
 Conceptum genuit, sibi conditione jugatum:
 Absit ut illicitis verbis, temeraria voce
 Egregios homines, ardentia sidera cæli,
 Semine conjunctos tantum, vel sanguine plebi,
 C In solidum passim famulum dicatis atrocem,
 Aut populum Domini legis mandata secutum,
 Servili specie quisquam putet esse loquendum.
 Sed peccatorum vacuum sine mente catervam,
 Qui promissa Dei, dubia spe, corde locarunt,
 Præsentis vite misera dulcedine victos,
 Debita servitio capitis sua cnipta subisset,
 Si legem plebi peccati causa jugabit.
 Nam servire Deo, totoque incumbere corde
 Intemerata fides, libertas sponte paratur.

LECTIONES VARIANTES.

(2) Simul Obert.

COMMENTARIUS.

D de Corona milit. cap. 4, nm. 45. Est autem obscurus, et fortassis mendosus ille versus:

Servatisque palam cunctis in pace quievit.

(c) *Hujus tres socii, etc.* Intellexit Ananiam, Azariam et Misaelem, de quibus ubi dicit: *Tentate parvis, etc.*, subintelligendum: *malentes, aut qui simile.*

(d) *Ignibus et multa consumpta volumina ratum, etc.* De omni instrumenta judicæ literaturæ per Esdras instaurato, vide supra tom. II, lib. de Habitu, milit. cap. 5, nm. 35. Quibus addit quod id satis julectur his verbis, I Esdr., VII: *Esdras paravit cor suum ut quæreret legem Domini, et: Esdras audivit, scriba libri sermorum mandatorumque Domini.*

CAP. VII. — (e) *Hinc Paulus prælectus apostolus, etc.* Sic castigavimus hunc versum, pro eo qui erat: *Hinc. Loquitur enim de Christo, quem Paulus in caelos raptus vidit, item: missus ab illo. Ratus autem ibi: pro nomine, accipitur Christi nomen.*

Ergo patres justī, sanctī, sine labe prophetæ,
Adventum Domini multi cecinerunt futurum;
Testanturque fide cœlestia jussa profanis,
Cum quibus immanes satiati gloria Christi,
Consortes virtutis, verba sacrata replentes
Firmavere fidem, factis prædicta probando.

CAPUT IX.

Quorum discipuli, qui successere per orbem,
Conflati virtute viri, nostrique magistri,
Conjunctos operis nobis tribuere honores.
Ex quibus electum magnum plebique probatum
Hac cathedra, Petrus qua sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum, primum considerare jussit.
Post quem Cletus et ipse gregem suscepit ovilis.
Hujus Anacletus successor sorte locatus:
Quem sequitur Clemens; is apostolicis bene notus.
Evaristus ab hoc rexit sine crimine legem.
Sextus Alexander Sixto commendat ovile:
Post expleta sui qui lustrī tempora tradit

A Telesphoro; excellens hic erat, martyrque fidelis;
Post illum socius legis, certusque magister;
Cum vestri sceleris socius, præcursor et auctor
Advenit Romam Cerdo, nova vulnera gestans:
Detectus, quoniam voces et verba veneni
Spargebat furtim; quapropter ab agmine pulsus,
Sacilegum genus hoc genuit spirante dracone.
Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ
Composita a Petro, cujus successor et ipse
Jamque loco nono cathedram suscepit Hyginus.
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater
Angelicus pastor, quia tradita verba locutus:
Atque pio suscepit Anicetus ordine sortem:
Sub quo Marcion hic veniens, nova pontifica pestis,
Nondum secretum facinus suo corde reclusum,
B Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
Sed postquam cœpit mortis proferre sagittas,
Abjectus merito tam sævi criminis auctor,
A sanctis reprobis, patuit mirabile monstrum.

LIBER QUARTUS,

INCERTI AUCTORIS, DE MARCIONIS ANTITHESISIBUS.

Quartus et ipse refert obscura piacula Legis
Esse typum veteris, quæ paruit hostia vere.
Jamdudum exspectata piis cum semine sancto.

Quibus verbis, alias satis obscuris, indicat piacula, id est sacrificia veteris legis, fuisse typum veræ hostiæ, christi. Qua explicatione cum antitheses Marcionis dissolvat, quas hoc libro æmulamenta nuncupat; libri hujus titulo adjecimus: DE MARCIONIS ANTITHESISIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Hæc populo juveni, qui dives, liber et hæres (a)
Possidet æternam spem laudis jure dicatam,
Non ut doctores (solus daret omnia Christus),
Sed famulos Christi, jubet inviolata potestas
Ingenti zelo flagrantis, pacis amore
Armatis, molem belli deducere terræ
Excelsas turres, et mœnia sæva malorum,
Surgentesque minas, populi contra agmina sancti
Detrahere, vacuas voces dissolvere vento.
Quapropter merito nos æmulamenta locuti
Ipsius ex verbis, etiam monumenta salutis
Nitimur exprimere, quæ gratia larga profudit,
Prædonisque plagam sanctis aperire copertam

C Ex improvise ne quis rudis, inscius, auda
Incidat, et captus cœlestia dona relinquat.

CAPUT II.

Ergo Deus cunctis mortalibus unus ubique est (b),
Æternum regnum, profundæ lucis origo,
Fons vitæ, potus sapientia conditus omni.
Protulit ipse orbem, cujus sinus omnia cingit:
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit;
Materies nulla est facta, ut si sponte perennis,
Quæ fuerit semper, nullo facto recreata;
Cœlorum, terræ, maris infernique locator.
Spiritus aeris est divisor, conditor, auctor,
Solus perpetuus Deus est, immensa potestas.
D Hunc lex esse Deum populo monstraverat unum,

COMMENTARIUS.

CAP. I. — (a) *Hæc populo juveni, etc.* Obscurissimum est illud, et fortassis mendosum:
Non ut doctores (solus daret omnia Christus). Correximus vero:

Excelsas turres, et mœnia sæva malorum, etc.

Detrahere, pro: Detraheret. Accipit autem, uti in argumento quoque dictum est: *æmulamenta, pro*

Antithesisibus: quarum frequens mentio supra, t. III, libris quinque adv. Marcion.

CAP. II. — (b) *Ergo Deus cunctis mortalibus unus, etc.* Hic distinximus: *potus sapientia conditus omni, ut sapientia* Ablativus sit more Auctoris, correpta ultima syllaba: ubi castigavimus: *conditus, pro creditus.* Legimus etiam: *Ut sit sponte perennis, pro, perenni, etc.: infernique locator, pro locatur.*

Cujus vox Mosi pollens in monte locuta est.
 Illius hæc virtus, sapientia, gloria, verbum,
 Filius, immenso genitum de lumine lumen,
 Per vatum voces hunc unum clamitat esse.
 Ordine suscipiens Paulus, sic tradit et ipse
 Unum hunc esse Patrem, per quem sunt omnia facta;
 Atque unum Christum, per quem Deus omnia fecit,
 Ad quem se curvare genu plane omne fatetur,
 Ex quo omnis patria in cælo terraque vocatur (a);
 Qui zelat populum summo pietatis amore
 Ut pater, et sancte vult omnem vivere carnem,
 Apparere sibi mundam sine crimine plebem,
 Hoc zelo nostram custodit lege salutem,
 Legitimos monet esse, jubet, castigat et instat,
 Corripuens Galatas fratres et apostolus idem,
 Talem se Paulus zelum se scripsit habere

CAPUT III.

Reddidit ergo Deus gratis peccata paterna
 In cataclysmo eneeans pariter cum prole parentes;
 Genteque jam quarta genitos de stirpe nepotes,
 Cum fere nongentos hos tunc adjuverit annos.
 Judicium durum, sententia sæva videtur,
 Parvulus et Sodomis adhuc insons, mollis, inermis,
 Ut careat vita; quid enim peccaverat infans?
 Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum
 Auctores sceleris, facinus ne cresceret ultra,
 Exstinxit sobolemque patrum peccata sequentum.
 Sed non cum patribus pœnas innoxius infans
 Perpetuas luit; ignarus, neque criminis auctus,
 Ne fieret sceleris, consors ætatis adultæ,
 Sponte futura mala, mors immatura resolvit.

CAPUT IV.

Cur Deus ergo jubet pecorum sibi sanguine
 [fundi (b)?]
 Legeque constringit, ne quis transcederet errans
 In populo, lapidum præsentem morte minatus.
 Atque iterum hæc reprobatur, negat hæc sibi munera
 [grata,
 Corripuens plebem peccati examine pressam.
 Ipse jubet verax, justus simul ipse repellit:
 Si quæris caussas, errans desiste moveri;
 Causa ceteram fidei rationis imagine major.
 Aspice per speculum fulgentis luminis umbram,
 Quid vitulis sanguis, vitulae cinis, hircus uterque;
 Illic dimissus abit, cadit alter at hostia templo:
 Sanguine nam vituli populum, simul omnia vasa,
 Atque sacerdotes et scripta volumina legis,

(1) Nam Obert.

(a) Ex quo omnis patria in cælo terraque vocatur. Reservata est ab Auctore in hæc scriptura Ephes. III vox græca *πατριὰ*, de qua B. Hieronymus adv. Helvid. scribens fatetur Latinos paternitates vocare, quas Græci vocant *πατριὰς*, cum ex una radice multa generis turba diffunditur.

CAP. IV. — (b) Cur Deus ergo jubet pecorum sibi sanguine fundi, etc. Pulchre explicat sacrificia, vituli, vitulae, et hirci utriusque: alludens iterum ad e. 9 Epist. ad Hebr.

(c) Atque sacerdotes voluit sui corporis esse, etc. Ilis

A Sparsit aquæ mixto vates sic jussus ab alto,
 Non (1) propriam spem, nec speciem virtute vacans
 [tem,

Exemplo vituli passurum in corpore Christum;
 Qui juga dura ferens humeris, temonis aratro
 Fortiter abruptis sua pectora vomere ferri,
 Infundens sulcis animæ sui sanguinis undam:
 Nam templi vasa hæc designant corpora nostra.
 Ipse Dei templum verum, non ante dicatum,
 Namque suo socios homines sibi sanguine fecit
 Atque sacerdotes voluit sui corporis esse (c),
 Ipse patris summi perfectus jure sacerdos.
 Auditum, visum, gressum mandavit inertem,
 Aspersitque libro testes præsaga locutus,
 Demonstrans legem suo vinctam sanguine sancto.

B Hanc et per vitulam manifestat victima caussam,
 Sanguine de cujus pro plebe piacula sumens
 Intra velamen primus levita ferebat,

Castrorum extra fores corpus jussuque cremavit,
 Cujus de cinere mundabat corpora lapsa
 Hoc Dominus noster, qui nos sua morte redemit,
 Extra castra, volens populi vim passus iniqui,
 Implevit legem, factis prædicta probando,
 Qui vere mundat plebem contamine plenam,
 Omnia concedens, quasi dives corporis auctor,
 Intra velamen cæli cum sanguine gressus,
 Effundit quem pro multorum mortibus unus.

Ergo sacerdotem magnum decet hostia sancta,
 Quam digne perfectus habens, offerre probetur:
 Corpus habet, hæc est mortalibus hostia vita:

C Hanc dignam magnis, pro cunctis obtulit unam,
 Hircorum species homines dicat esse repulsos
 Ex duobus populis sterile, sine fructibus ambos,
 Quos in Evangelio Dominus quoque dixit, et laudo
 Abs ovibus cerni stantes in parte sinistra,
 Esse quidem quosdam Domini pro nomine passos;
 Sic actum sterilem, fractum velasse, supremo
 Hos merito dignos aræ, decet esse prophetas;
 Abjectos alios, Lazaro ut dives iniquus.
 In sua duritie qui permansere repulsi.

CAPUT V.

Nam velum in medio pendens cernebat utrosque (d),
 Inque duas partes ædem diviserat unam.

Interiora quidem sanctorum sancta vocata.
 Isthic ara sita effulgebat nobilis auro,

D Testamenta simul, tabularum legis et arca,
 Pellibus agnotum cæli contacta colore,

LECTIONES VARIANTES.

COMMENTARIUS.

verbis confirmari veritatem corporis et sanguinis Domini, supra annotavimus l. IV, adv. Marc. c. 40, m. 662, ubi ea de re latius. Rursus autem paulo post, dum vitulae victimam explicat, utitur voce: *contamine, pro contaminatione*. Atqui deinceps, de duobus hircis agitur.

CAP. V. — (d) nam velum in medio pendens cernebat utrosque, etc. Accipitur *cernebat*, pro: *discernebat*; ut pote quod distingueret inter sancta sanctorum, qui solus ingrediebatur summus Pontifex, et sancta non Tabernaculum, in quod intromittebantur ceteri sacerdotes.

Interius vestita auro, media omnia ligno.
 Hic tabulæ legis, hic manna est urna repleta,
 Illic Aaron est virga, crucis quæ germina profert (a),
 Ipsi dissimilis, styracis tamen arbore nata.
 Atque super Cherubin per formam quattuor unam (b)
 Pandebant pennas, et sagmina jussa tegebant.
 Exterius velum, pars ædis aperta patebat (c),
 In faciem lato gravis æris stabat aheni,
 Et candelabrum bis ternis undique ramis
 Connexis medio calamo, totidemque lucernæ.
 Aurea materies complebat lumine templum.

CAPUT VI.

Ergo prior templi facies communis, aperta,
 Declarat ritum populi sub lege morantis,
 In cujus tenebris septemplex Spiritus, unus
 Lucebat sanctus semper plebemque tegebat;
 Hoc candelabrum verum vivæque lucernæ.
 Per legem et vates perlucens corde subactis,
 Inde typum terræ facta ara creditur esse,
 Hic operæ populi, quas non sine sanguine semper
 Obtulit, effuso, vitam sine lege, cruore,
 In patulo passim comparuit omnibus olim;
 Isthic et Dominus pro cunctis hostia factus
 Totam designat terram, specialiter aram.
 Fœderis hinc etiam novi inenarrabilis auctor (d),
 Discipulus Joannes animas pro nomine passas
 Testatur tali sese vidisse sub ara,
 Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis;
 Isthic interdum requies; sub corpore terræ
 In parte ignota quidam locus exstat apertus,
 Luce sua fretus, Abrahæ sinus iste vocatur (e),
 Altior a tenebris, longe semotus ab igne,
 Sub terra tamen: hæc ara vocatur aheni,
 In qua velamen pullum memoravimus esse;
 Dividit hæc partes ambas, unaque recludit

A Dissitam ab æterna, cultura et temporis usu.
 Non inimica sibi quamvis distantis amoris,
 Tempore divisa et spatio, et ratione ligata;
 Una domus, quamvis velo partita videtur,
 Atque adeo passo Domino, velamine rupto,
 Cœlestes patuere plagæ, cælataque sancta
 Atque duplex quondam facta est domus una per-
 [ennis.

CAPUT VII.

Interius templum (f), populum de nomine Christi
 Cœlesti cultu, ipsa Dei mandata sequentem
 (Personæ hic propriæ vere non umbra ligatur),
 Perfectis rebus completum tradidit ordo.

Arca, sub exemplo, corpus venerabile Christi
 Ostendit, sacro per lignum spiritu junctum.

B Aeris pelles caro, non ex semine nata,
 Extensa in ligno, simul intus spiritus ardens
 Aurigera specie conflatus, jungitur illi,
 Ut caro pace data, cum spiritu mixta vigeret.
 Carnis et urna typum Domini fert aurea plena,
 Fœderis ipsa novi Dominum declarat aperte;
 Manna, quod est panis cœlestis verus, in illum
 Traditus a Patre, quem tribuit pro pignore sanctis,
 Perfecte dabit hunc illis, qui vincula pacis
 Semper amatores operum tenere bonorum.
 Et tabulæ duplices conscriptæ legis, in arca,
 Significant simul hæc in Christo condita semper,
 Qui vetus atque novum mandatum pertulit ipse:
 Arca Patris summi, per quem dedit omnia dives.
 Et virga styracis fructus nucis adtulit ipsa
 C (Virginis hæc species, genuit quæ sanguine corpus),
 Conjuncta in ligno, sedabit mortis amarum
 Interius fructum dulcem, de Spiritu sancto,
 Sicut Esaias virgam de semine Jesse
 Prædixit Mariam, de qua flos exit in orbem.

COMMENTARIUS.

(a) *Hic Aaron est virga, etc.* In eo quod additur: *crucis quæ germina profert*, videtur esse mendosum illud: *crucis*; vocem autem græcam *καρπός*, quam Numer. XVII interpret Vulgatus vertit ex hebræo *amygdala*, auctor *styracis nuce* interpretatur. Et vero communis est vox græca ad utrumque: utpote qua omnis generis nuce significet. Quod vero significavit *Mariam virginem virga Aaron*, habes infra cap. 7.

(b) *Atque super Cherubin per formam quattuor unam, etc.* Alludit partim ad *Cherubim* duo obumbrantia propitiatorium, de quibus Exod. XXV, partim ad quattuor animalia, Ezech. I, quæ *Cherubim* nuncupantur, Ezech. X, et quæ auctor c. 7 infra, quatuor Evangelistas interpretatur. Correximus proinde ex his Scripturæ locis: *Pandebant pennas*, pro: *pinnas*, sicuti rursus: *et sagmina jussa tegebant*, pro: *jussa*, quamquam interim vox: *sagmina*, quid sibi velit, non intelligam, neque enim apta est significatio verbenarum, quas *sagmina* vocabant, in indicendis bellis aut pace usitatarum, ad latera propitiatorii.

(c) *Exterius velum, etc.* Accipitur *exterius* adverbialiter, pro *extra*. Cum autem dicit, *totidemque lucernæ*, septem intelligit; nam et *candelabrum bis ternis ramis constans cum medio calamo septenarium conficit*, unde fit ut cap. seq. de *spiritu septemplexi, candelabrum* interpretetur.

CAP. VI. — (d) *Fœderis hinc etiam novi inenarrabilis auctor, discipulus Joannes, etc.* Etiam hic eidem Joanni

adscribit et Evangelium (quod *scædus novum* nuncupat) et Apocalypsin (de qua latius lib. IV adv. Marcion. cap. 5), utpote cum citet Apoc. cap. VI. Atqui hic per cesuram absumi debet litera ultima in dictione *discipulus*, juxta morem christianis poetis, et auctori supra usitatum.

(e) *Abrahæ sinus iste vocatur, etc.* De hoc vide supra, l. IV adv. Marc., c. 54. Hic, præterquam quod etiam *sinum Abrahæ ab inferni tenebris et igne longe semotum* scribit, sicuti ibi, addit: *sub terra tamen*, et magis ad communem accedit theologorum sententiam in eo quod habet: *passo Domino, ex duplici domo* (nempe *sinu Abrahæ, et æterna gloria*) *factam esse unam domum perennem*, cum

Cœlestes patuere plagæ, cælataque sancta.

Atqui adeo, cum scriberet, nondum in errorem millenariorum inciderat, de quo latius inter prolegomena.

CAP. VII. — (f) *Interius templum, etc.* Illud vero:

Personæ hic propriæ vere, non umbra ligatur,

parentesi inclusimus, quamquam adhuc mendosum sit et mutilum. Atqui castigamus: *Aeris pelles*, pro: *Aeria*; nam explicat *pelles agnorum, quibus cæli colore arca contacta fuit*, uti caput. 5 dictum est. Quæ denique de *urna manna* subjungit, paulo obscuriora sunt.

Ara nitens auro cœlum declarat in alto,
 Quo sanctæ subiere preces, sine crimine missæ :
 Hanc aram Dominus dixit, qua munera si quis
 Offert, ut primum pacem cum fratre retractet,
 Sic demum flagrare preces ad sidera possunt.
 Hoc Christus, victor solus primusque sacerdos,
 Obtulit incensum, precibus non arbore natum.
 Nam Cherubin cum sit bis binis vultibus unum,
 Est unum verbum, per quattuor ordine ductum,
 De Patre quæ Christus plenissima pertulit ipse
 Mandata sperata novi, solatia vitæ.
 Ast quater alæ sex (a), veteris præconia verbi,
 Testificantis ea quæ postea facta docemur ;
 His alis volitant cœlestia verba per orbem ;
 His etiam Christi sanguis contextus habetur,
 Obscuræ vatum præsaگو dictus ab ore.
 Alarum numerus antiqua volumina signat,
 Esse satis certa viginti quattuor ista,
 Quæ Domini cecinere vias et tempora pacis.
 Hæc cohærere novo cum fœdere cuncta videmus :
 Sic quoque Joannes, sic pandit spiritus illi
 Tot numero solio senioribus insuper albis,
 Atque coronatis cohibentibus omnia mitra,
 Ad solium Domini, vitreum et mare, stare sub igne,
 Quattuor aligera atque oculis animalia plena
 Intus et exterius, quæ sunt arcana patere,
 Significat verbo simul omnia clausa videri ;
 Nam vitreum flammæ mixtum mare, dona lavacri

A Spiritu conflato credentibus esse tributa.
 Quæ pietas Domini ! quis tantum dicere possit,
 Ante tribunale, ante, pavementum quæ (1) paravit
 Ut fora iudiciumque sibi anticipare volentes,
 Et fugerent, esset properanti copia lata !

CAPUT VIII.

Sic igitur Lex et miri cecinere prophetæ,
 Omnia sic conjuncta vigent, veterisque novique
 Fœderis, illa sacra et verborum immania dicta.
 Sic et apostolicæ voces testantur ubique,
 Nec quidquam veteris non est novo denique junctum.
 Sic errant, et dictorum sic facta retorquent,
 Qui falsas finxere vias ; Dominumque Deumque
 Æternum regem, qui tantum protulit orbem,
 Detrectant ; aliud quærunt sub nomine ficto ;
 B Mentibus orbati, quas amiserunt furentes ;
 Externum legi Christum affirmare volentes,
 Nec mundi Dominum, carnis neque velle salutem,
 Nec virtute Patris, factorem corporis ipsum ;
 Quos obturatis fugiendum est auribus ultro,
 Ne sermone suo maculent innoxia corda.
 Nos igitur, quos tanta Dei perfudit honestas,
 Veraque doctoris cœlestia verba magistri
 Instituerent bonis, recta et monumenta dedere,
 Semper honoremus Dominum, sine fine canamus,
 Gaudentes puraque fide certa que salute
 (Nati vero Deo nutrimur pane perenni)
 C Æternam toto sperantes pectore vitam.

LECTIONES VARIANTES.

(1) Pavimentumque Obert. Paris.

COMMENTARIUS.

(a) Ast quater alæ sex, etc. Rursus hic more suo ex tribus locis, sicut supra cap. 5 (uti ipsius verbis loquar), centenario more unam facit : nam illud de quater sex alis sive pennis legitur Ezech. I. Cum au-

tem subnectit : alarum numerus, etc., adludet ad veteris Testamenti volumina viginti quatuor hebræis et græca quoque litterarum elementa.

LIBER QUINTUS.

DE VARIIS MARCIONIS HÆRESIBUS.
ARGUMENTUM.

Hic quintus nexus nodosque resolvit,
 In planum mala convolvit quæcumque latebant.

Tractat enim pene omnes Marcionis hæreses, et ad argumenta ejus paucis respondet : quo fit ut titulo adjecerimus : DE VARIIS EJUS HÆRESIBUS.

CAPUT PRIMUM.

Primus erat (b) referens inimici ex ordine verba,
 Quæ refuga illicite molitus protulit amens ;
 Hinc etiam carnis spes et victoria Christi,
 Et species breviter falsarum dicta viarum.
 Inde sequens conjuncta docet mysteria legis,
 Inque novo Deus quæ fœdere tradidit unus.
 Tertius ingenua gentem de matre creatam,
 Vatibus et patribus sacros esse ministros,

D Quos numero bis sex de cunctis, Christe, legelas ;
 Majorum natu cum nomine tempora lustri
 Tempora servati, sceleris cui paruit auctor
 Ignotus, sine lege, vagus, cum prole relictus.
 Quartus et ipse refert obscura piacula legis
 Esse typum veteris, quæ paruit hostia vere,
 Jam dudum expectata piis cum semine sancto.
 Hic quintus multos nexus nodosque resolvit ;
 In planum mala convolvit quæcumque latebant ;
 Argumenta trahens, sed non sine teste propheta.

COMMENTARIUS.

CAP. I. — (b) Primus erat referens, etc. Marcionem refugam non semel his libris appellat, quod a fide catholica desciverit, quemadmodum latius videre est lib. de Præscript. advers. hæc. cap. 50. et lib. I adv. Marc. Castigavimus autem tum in argumentis singulis libris præ-

fixis, tum hoc loco : Inque novo Deus quæ fœderis, et pro Divis, et piacula legis, pro regis. Optassemus etiam MS. exemplaria ad recognoscendum quod hic offert de libro tertio ; quod adeo cum obscurum esset, et fortis corruptum, argumento supra non adjunxi.

Et quamvis hostes muniti fortibus armis (a)
Vincamus; tamen illicita, polluta, nefanda,
Commaculata simul, sic miscuit omnia serpens,
Cæcorum sine luce viam, contamine vocem;
Ut, dum factorem mundi contendimus ipsum
Esse Deum solum, vatam quoque voce locutum,
Ignotumque alium quemquam non esse probamus;
Vix mundum linguam sermonis culpa reservet,
Complexu vario notum dum laude sequentes
Culpamusque alias ignoti tempora sera;
Sed cogunt nos multa doli cælata venena,
Ancipiti quamquam cum crimine, pandere verba.

CAPUT II.

Quisnam ergo Deus? quem verum dicitis esse
Ignotum populis, alienum denique mundo?
Hunc quem nemo prius norat, hic venit ab alto?
Si sua, cur tam sera petit? si non sua, quare
Ut prædo rapit, et populum sub lege morantem
Ignotis totiens per legem vocibus opplet?
Si misereri etiam venit et succurrere cunctis,
Et relevare gravi devictos funere mortis,
Carnis et obscæno spiramen solvere vinclo,
Qui cohibetur homo interior, concisus inique,
Cur tam sero pius (1) vigilans, semperque be-

[nignus

Qui numquam prius omnino se præbuit ulli
Transmissis numero alienos ore requirens,
Numquam expectatus, non notus, missus in orbem.

CAPUT III.

Pastor ovem quærens, (b) quam non amiserat ante
Debit exutus carnem, quasi victor et (2) ipse
Spiritus, ut fuerat semper, talesque volebat,
Omnes expulsas animas sine corpore passim
Eripere, et carnem spoliata inquirere terræ;
Una die pariter complere cadavere mundum,
Evacuare orbem, atque animas ad tollere cælo.
Progenies hominum nasci cessasset in unum,
Et nulla posthac generis prosapia vestri.
Nata foret, postemque novam sudisset in orbem.
Vel quia tunc nihil ex his factum ostenditur esse,
Deberat finem generi statuisset futuro,
Connubii solido complexus corde replisset,
Fecisset corpore viros, sine germine fructus,
Fœminei sexus cubitus tædere dedisset,
Clausisset penitus carnis genitalia membra,

(1) Prius Paris.

(2) Ut Obert.

(3) Quosdam Obert.

A Nulla voluntas nostro animo, neque posse facultas.
Post hæc posset et interior homo sanguine junctis
Hære infusus carni, semperque periret.
Semper ovis perit, ergo nec est servare potestas?
Cum semper nascatur homo, sub crimine mortis
Quod pastoris opus, si sic inventa docentur?
Inquærita ergo, sed non erepta probatur.
Nunc vero delectus adest connubia adire,
Ut semper fuit, quem junxit certa propago,
Nascuntur gentes et vix numerabile vulgus,
Accipiunt animas nascentum corpora viva;
Nec Paulum decuit, quamvis pro tempore quosvis (5)
Hortari, velut ipse fuit, pari sorte manere,
Temporis angusti cernens instantia multa;
Nam teneras alias ætates nubere jussit,
B Nec se fraudari, sed debita reddere pacto.
Vos autem astuta quis suasit fraude manere,
Divisio prolis securos degere amore,
Crimen adulterii committere, perdere vitam?
Et quamquam perit, id falsare agnomine verbi?
Quapropter vocis tam dulcia cuncta profundit
Impavidi quidquid placet, ut faciatis oportet,
In faciem casti, maculati crimine furtim,
Hæc causa vos connubio privavit honesto.
Sed quid plura? bene est disjunctos scilicet esse,
Expedit et mundo, ne vestri germinis ullus
Nascatur, tandem cessabunt organa mortis.

CAPUT IV.

Partem hominis, dum speratis retinere salutem,
C Totus homo vester deperdit mente prophana,
Interior simul et veterem quem dicitis hostem;
Sed et (4) homo solum spiramen dicitur esse;
Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica
Spiritus et caro, verus homo (5) sociatus in uno,
Nec sibi privatos sensus ceruuntur habere,
Hæc (6) regitur, regit ille, gemit, gaudetque, do-
[letque;
Diligit, ipse suæ carni carissimus idem,
Per quam paret homo (c), cum qua commixtus ha-
[betur;
Vulneribus curas adhibet, lacrymasque profundit.
Nutrimenta cibi cupide per membra resumit,
Hanc optat secum immortalem semper habere,
D Quam frangi gemit, et dolet evacuare per artus;

LECTIONES VARIANTES.

(4) Nec Obert.

(5) Est addit Obert.

(6) Nec Obert.

COMMENTARIUS.

(a) *Et quamvis hostes, etc.* Pulcher locus contra eos qui libenter versantur in libris hæreticorum, cum vel in argumentis eorum confutandis, hic teste Tertulliano:

Vix mundam linguam sermonis culpa reservet.

Quo pertinet etiam illud: *Ancipiti quamquam cum crimine.* Sunt autem rursus Tertullianica *illicita*, producta ultima, et *contamine*.

CAPUT III.—(b) *Pastor ovem quærens, etc.* Quasi aliud agens, adhuc persistens in absurditate, quæ oritur ex deo novo, transit ad confirmationem *connu-*

biorum, quæ Marcion respuebat, de quibus supr a lib. I *adv. Marc.* cap. penult.

CAP. IV.—(c) *Per quam paret homo, etc.* Accipitur etiam hic phrasi Tertullianica *paret pro apparet*; cui est simile et illud infra, c. 9:

Hic patribus sanctis parens ab origine mundi.

Pertinet etiam ad licentiam poeticam illud, *ipse dives aperuit*, sicuti etiam infra, c. 8: *nox atra coperuit*. Est autem obscurus versus, et quantum videtur, mendosus:

Visus ab inciso, missus patiendo peregit.

Hæc eadem redeunte die viventibus annis
 In stadio ligni, fortis congressus athleta ;
 Extenditque manus, pœnam et pro laude secutus
 Devicit mortem, quia mortem sponte reliquit,
 Exiit exivias carnis et debita mortis ;
 Serpentis spoliū, devicto principe mundi,
 Adfixit liguo, refugarum immane trophæum.
 In cuius signum Moses suspenderat anguem,
 Et quotquot fuerant multis serpentibus icti,
 Adspicerent ipsum fictum fixumque draconem
 Post, ubi secretas inferni venit ad undas,
 Atque suum victor captivum luce retexit,
 Adstanti jussumque Patris virtute peregit,
 Sponte suum corpus quod liquerat, ipse recepit.
 Causa hæc mortis erat, eadem via facta salutis ;
 Nuntius ille doli, sed pacis nuntius iste ;
 Sponsa virum necuit, genuit sed sponsa leonem.
 Virgo viro nocuit, sed vir de virgine vicit.
 Cujus in exemplum, sopito corpore somno,
 Sumitur ex latere mulier, quæ costa mariti ;
 Quam carnem de carne sua deque ossibus ossa,
 Evigilans dixit, præsertim mente locutus.
 Mira fides, merito Paulus certissimus auctor,
 Christum de cœlis Adam docet esse secundum.
 Veritas ipsa suis exemplis usa refulget ;
 Nec cupit ex alieno acres ostendere gressus :
 Pauperis hoc opus est, propriæ virtutis egeni :
 Hæc Paulus docuit magnus mysteria docta,
 Scilicet in Christo esse decus, tuum, Ecclesia, cer-
 [uens (a)]
 Hujus de latere, ligno pendentis in alto
 Corporis exanimi sanguis manavit et humor.
 Fœmina sanguis erat, aquæ erant nova dona lavaeri,
 Hæc populi vera est viventis Ecclesia mater,
 De Christi nova carne caro, deque ossibus ossum (1).
 Golgotha locus est, capitis calvaria quondam (b) ;
 Lingua paterna prior sic illum nomine dixit ;
 Hic medium terræ est, hic est victoria signum :
 Os magnum hic veteres (2) nostri docuere repertum
 Hic hominem primum suscepimus esse sepultum,

- (1) Ossa Venet.
 (2) Veteris Obert.

Golgotha locus est, capitis Calvaria quondam, etc.
 Os magnum hic veteres nostri docuere repertum,
 Hic hominem primum suscepimus esse sepultum, etc.
 Habes etiam apud B. Cyprianum tract. de Resurr.
 Christi, ubi vide similes veterum locos in annotationi-
 bus nostris, num. 5. Auctori peculiare est quod etiam
 eodem die passum scribit Christum quo Adam cecidit.
 (a) Scilicet in Christo, esse decus, tuum Ecclesia cer-
 nens, etc. Corruptus est hic versus, cui, quod deessent
 MS. codd., medere non potui ; ubi interim prima syl-
 laba vocis Ecclesia corripitur, quod peculiare est au-
 ctori tum supra hujus l. VI. c. 2, Decurrit Ecclesia
 verbo, tum hic, tum paulo post :

Hæc populi vera est viventis Ecclesia mater,
 et lib. III ; infra, cap. 7.

Esse caput Christum, sunt cujus Ecclesia membra.
 Suspicio autem etiam ibi mendum subesse : fœmina
 sanguis erat.

A Hic patitur Christus, pio sanguine terra madescit,
 Pulvis Adæ ut possit veteris cum sanguine Christ
 Commixtus, stillantis aquæ virtute levare (5).
 Hæc ovis est una quam se per sabbata vivam (c)
 Inferni e puteo statuit subducere pastor.
 Propterea cunctæ carnis præmortua membra
 Curabat sabbathis, aut cæci a germine nati
 Lumina, quæ nondum dederat, cernendo peregit ;
 Aut hominem totum exanimem, per sabbata vivum
 Deque sepultura, præsentī plebe, vocavit ;
 Ipse novi factor, veteris bonus ipse refector,
 Aut quæ defuerunt supplens, aut perditā reddens.
 Hæc ineunte die sancto sperantibus in se
 Factorus plene pro pacto, posse docebat.

CAPUT V.

B Quid? caro si moritur, nec spes datur ulla sal-
 [utis (d)]

Quas habuit causas hominem se fingere Christus,
 Et medicare homines, aut curam carnis habere?
 Corruptela potens liquefactum solvere corpus:
 Non poterit virtus Domini revocare solutum?
 Credunt interitu qui non sua corpora solvi,
 Non credunt Domino, sua qui vult mersa lerare,
 Aut nolle præstare bonum, neque posse potentem
 Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
 Infirmas ausi causas præponere morti.

In grano latet arbor, et hoc nisi terra sepultum
 Putrescat, non dat decoratos arbore fructus.

Jam liquidæ stringentur aquæ; stridente rigore
 Saxa fient, et semper erunt, nisi magna potestas

C Solverit inducto molli spirante tepore.

Viticulæ in gracili latet ingens corpore botrus;
 Si quæras, non est: cum vult Deus, esse videtur.

Arboribus folia, spinis rosa, germina campis
 Mortua deficiunt, et rursus viva resurgunt.

Hæc homini Deus ante oculos revocata reformat,
 Propter quem locuples primus large omnia fecit.

Omnia nuda cadunt, suo corpore singula vestit:
 Cur hominem solum, cui tantos fudit honores,
 Non tantum revocet sibi, quem super omnia fecit!

LECTIONES VARIANTES.

D (5) Levare Obert.

COMMENTARIUS.

(b) Golgotha locus est, etc. Producitur hic medi
 hujus vocis syllaba, quæ Hymno de Pascha Domini
 apud Cyp. corripitur :

Est locus, est omni medius quem cornibus ob-
 Golgotha Judæi patrio cognomine dicunt.

sienti etiam a Juvenco, lib. IV. Ubi ruris Golgotha
 men. Castigavimus autem mox : stillantis aquæ virtute
 levare, pro levare.

(c) Aut hominem totum exanimem per Sabbata vi-
 vum, etc. Peculiare est hoc auctori, quod insinuat
 resurrectionem Lazari (Joan. 11) factam in sabbato;
 nam de illo illum loqui manifestum fit ex eo quod se-
 quitur : Hæc ineunte die sancto, etc.

CAP. V. — (d) Quid caro si moritur, nec spes da-
 tur ulla salutis, etc. Emendavimus : Quid? pro quod,
 et salutis, pro salutis. Est autem Tertullianicum, ut
 dicare, etc. : Non poterit, etc., pro; Nonne.

Corpus ait, sanguisque meus qui funditur hic e
Pro vobis; fieri semper quod postea jassit.
Quave creatura panem vinumque putalis
Esse suum corpus cum sanguine? quæque fatenda?
Non se factorem mundi per facta probavit,
Et portare simul de carne et sanguine corpus?

CAPUT IX.

Hic Deus, hic et homo verus, verumque locutus,
De Patre principium, genitum de lumine lumen,
Spiritus et Verbum, Patris imagine (1) virtus;
Cum Patre semper erat, unitus gloria et ævo;
Omnitenentis enim solus quia verba ministrat,
Quem capit in terris, et per quem cuncta creavit.
Filius ipse Dei, charissimus ipse minister:
Hinc genus, hinc et nomen habet, hinc denique reg-

[num,

De Domino Dominus, fluvius de fonte perenni,
Hic patribus sanctis parens ab origine mundi,
Teste Deo, quicumque Deum vidisse fatetur.
Promissa et memoranda Patris patefecit ab alto,
Eduxit populum, gentem percussit iniquam;
Ipse columna fuit lucis nubisque rigoris;
Siccavitque mare, et populos jubet ire per undas,
Hostibus implicitis, fluctuque fretoque copertis;
Per deserta viam fecit sua jussa secutis;
De cælo populo panem dimisit in umbris;
Eruptque petram, silentes unda rigavit,
A Deo mandatum legis Mosique locutus
Cum tonitru cantuque tubæ, flammæque columna
Terribili visu, tremebundo corde virorum.
Post bis vicenos completis mensibus annos,
Jordane diviso, patuit via, constitit unda;
Partiri que tribus terram promissa paterna.

A Ipse prophetarum Verbum Patris ore locutus,
Esseque venturum terris, hominemque futurum
Prædixit, Christum terris manifeste profatus.

CAPUT X.

Expectatus in auxilium, spes unica vitæ,
Mundatur carnis feræ, mortisque fugator:
Tandem venit ab imperio Patris omnipotentis,
Humanis sese vestivit et artibus ille.
Adam, virgo, draco, lignum, quæ caussa ruinæ,
Et via qua nos mors temeraria vicerat omnes,
Hac eadem gradiens pastor, pecudemque requirens;
Angelo, virgine, carne sua, lignique medela.
Ex quo victus homo, victos periturus obibat;
Hinc interpositus pro captis omnibus unus,
Sustinuit patiens inimicam in corpore pœnam,
B Morte sua spolians mortem, fit caussa salutis,
Nec non in terris suo postquam corpore sancto
Omnia peressus, persolvit debita nostra;
Infernum petit; hic animas pro crimine victas,
Quæ sine præsidio, conclusæ pondere legis,
Olim promissa, et sperata, et tarda rogabant,
Sanctorum in requiem dedit, et cum luce retraxit.
Tertia namque die subiens cum corpore victor,
Immani virtute Patris, via facta salutis;
Inque creatura portans hominemque Deumque,
Conscendit cælos, captivas ille reducens
Primitias, munus Domino charamque figuram;
Conscenditque Patri lucis virtute recepta,
Gloria qua munitus erat, dum vinceret hostem,
Spiritu conjunctus, de nobis carne ligatus,
C Hunc Pater et Dominum et Christum Regemque
Deumque.
Judicio regnoque dato missurus in orbem est.

LECTIONES VARIANTES.

(1) Christi sub imagine *Obert.*

Sequentia quoque Poemata sub Tertulliani nomine vulgo traduntur. Nos tantum virum tam iratas unquam habuisse Musas non credimus. Ea tamen qualiacumque sunt, hic subjici patimur; quia lucis etiam nonnihil Tertulliano conferunt; nec procul ab illius ævo Carthagine condita videntur. Et miratores habeat etiam cum fœcibus suis amphoræ Punicæ senectus. *Rug.*

INCERTI AUCTORIS.

DE JUDICIO DOMINI.

CAPUT PRIMUM.

Quis mihi ruricolis aptabit carmine Musas?
Et verni roseas titulabit floribus auras?
Æstivaque graves maturas messis aristas?
Quis dabit et tumidas autumnii vitibus uvas?
Quisve hyemi placidas semper laudabit olivas?
Recludetque ipsis renovatas fontibus undas?
Frondeutesque vago cadet de gramine flores?
Protinus ætherei modulabor luminis auras.
Jam mihi luciferas liccat contingere Musas,
Pandere secretas fluviali vertice lymphas;
Et lætas alio positas sub sidere sylvas,
Æternasque simul modulabor carmine flammæ,
Unde mare tumidum, immensa fluctuet unda,

D Quæ virtus solidas moveatque tremiscere terras,
Et lux unde novo præfulserit aurea mundo,
Quisve hominem læto potuisset fingere limo,
Unde genus vacuo potuisset crescere sæclo;
Et quæ vivendi populo sit multa cupido,
Quæve creata malo, moriendi quæve propago,
Unde bonus roseis sit odorque ruborque coronis.
Quid faciat lætis ut vitis abæstuet uvis,
Et plena e teneris tendantur ut horrea culmis,
Arbor ut in glacie nigris pubescat olivis.
Germinibus quis det varii incrementa vigoris,
Mollibus et matrem pullorum protegat umbris.
Omnia nosse bonum quæ sint miracula rerum,
Ut Dominum liccat per cuncta agnoscere verum,